

Pták roku 2026

Pěnice
černohlavá
Sylvia atricapilla

ptačí svět

časopis České společnosti ornitologické

1 | 2026

28. 2. | Schůze severočeské pobočky ČSO;
severoceskapobocka-cso.webnode.cz/vyrocní-schuze-pobocky
- únor–březen | Kulturní festival Havranec v Brně; pořádají Jihomoravská pobočka ČSO
a Černá křídla nad Brnem;
program na cernakridla.cz/havranec-mesic-mestske-fauny.html
1. 3. | Jarní brigáda na Mnišských loukách; birdlife.cz/mniske-louky
1. 3. | Jarní brigáda na Kosteliskách; birdlife.cz/kosteliska
7. 3. | Jarní brigáda na Zbudovských blatech; birdlife.cz/zbudovska-blata
7. 3. | Jarní brigáda na Rzech; birdlife.cz/rzy
7. 3. | Jarní brigáda na Strimické výspě; birdlife.cz/strimicka-vysypka
5. 4. | 100. výročí založení České společnosti ornitologické
- duben a květen | Vítání ptačího zpěvu na mnoha místech ČR; birdlife.cz

Za supy bělohlavými se vydáme do španělské Extremadury | Foto: Michal Bouček

Cestujte za ptáky s ČSO

Ptačí park Josefovské louky | 28. 3. | autobusem
Extremadura, Španělsko | 17.–25. 4. a 25. 4. – 3. 5. | letecky
Mongolsko | 30. 5. – 14. 6. | letecky
Polsko – Biebrzanský národní park | 6.–10. 5. | autobusem
Ptačí park Strimická výspě | 6.–7. 6. | autobusem
Rakouské Alpy a návštěva firmy Swarovski Optik | červen | autobusem
Ptačí park Rzy | 12.–13. 9. | autobusem
Expedice Francouzská Guyana | 26. 9. – 9. 10. | letecky
Maďarsko – NP Hortobágy | 1.–4. 10. | autobusem

birdlife.cz/exkurze

Partneři kampaně Pták roku 2026

Heidelberg
Materials

Ornitologická konference Ptáci a lidé v čase

16.–18. 10. 2026, Brno

Besední dům a Ekonomicko-správní fakulta Masarykovy univerzity

U příležitosti 100. výročí svého založení
pořádají Česká společnost ornitologická
a Slovenská ornitologická spoločnosť

Rezervujte si termín, těšíme se na vás!
Registraci otevřeme na jaře 2026.

Novinky v obchodě ČSO Nákupem přispíváte na ochranu ptáků

obchod.cso.cz

Ptačí svět – časopis ČSO | Ročník XXXIII, číslo 1/2026

Vydává Česká společnost ornitologická (ČSO), Na Bělidle 252/34, 150 00 Praha 5 – Smíchov,
tel.: 777 330 355, www.birdlife.cz, e-mail: cso@birdlife.cz.

Redakční rada: Alena Klvaňová, šéfredaktorka, e-mail: klvanova@birdlife.cz; Jaroslav Cepák,
Gabriela Dobruská, Lucie Hošková, Barbora Kaminiecká, Jiří Sládeček, Věra Sychrová,
Zdeněk Vermouzek, Lukáš Viktora. **Grafický návrh a sazba:** Jiří Kaláček (www.kalacek.cz).
Jazyková korektura: Milan Bronclík. **Tisk:** dhMedia, spol. s r. o., Praha.

Na obálce: Pénice černohlavá (*Sylvia atricapilla*) na snímku Martina Pelánka.
Toto číslo vyšlo 16. 2. 2026. Uzávěrka příštího čísla je 27. 3. 2026. Vyjde v květnu.

Inzerce a pokyny pro autory na adrese šéfredaktorky. Zaregistrováno u MK ČR
pod č. E12781. ISSN 1801-7525. Vychází čtyřikrát ročně. **Pro členy ČSO zdarma,**
roční předplatné 400 Kč objednávejte na eshop.birdlife.cz.
Ke stažení v pdf na birdlife.cz/ptaci-svet.

Na vydávání časopisu přispívají členové ČSO, předplatitelé a inzerenti.
Příspěvky ani fotografie nejsou honorovány.

Redakce děkuje všem autorům textů i fotografií.

Česká společnost ornitologická (ČSO) je dobrovolný zájmový spolek zabývající se výzkumem a ochranou ptáků. Má více než 8000 členů. Pracuje na vlastních i mezinárodních projektech, popularizuje a propaguje ochranu ptáků a jejich prostředí. V Česku zastupuje mezinárodní organizaci BirdLife International.

BirdLife International je celosvětové sdružení národních organizací na ochranu ptáků a přírody. Působí ve více než 100 státech. Jeho cílem je snížit počet ohrožených druhů ptáků a chránit jejich území a tím přispět k zachování biologické rozmanitosti a udržitelnému využívání přírodních zdrojů. Charakterizuje jej motto „Společně pro ptáky a pro lidi“ (Together for birds and people).

Co nám pěnice černohlavá prozradila o migraci

Pěnice černohlavá je jedním z nejrozšířenějších a nejúspěšnějších tažných druhů pěvců v Evropě. V létě obývá většinu biotopů na kontinentu, ale v zimě se přesouvá směrem na jih. Až do počátku 80. let 20. století byly její populace stabilní, poté však začala početnost středo- a severoevropských hnízdních populací růst a tento trend pokračuje dodnes.

Migrační chování pěnice černohlavé je fascinující svou rozmanitostí strategií, díky níž se stala modelovým druhem výzkumu evoluce migračního chování a rychlosti, s jakou se může měnit. Většina ptáků ze střední a severní Evropy se na podzim stěhuje na jih, aby prezimovala v oblasti Středomoří, zatímco jiní se odváží až do subsaharské Afriky. Ptáci z jižní Evropy jsou naopak stálí.

S rostoucí početností se od poloviny 80. let 20. století zároveň posouvá i evropský zimní areál druhu na sever, a to v důsledku mírnějších zim. Hlavním zdrojem potravy se pro pěnice v zimě staly zahrady, kde kromě bobulí a dalších plodů nacházejí i doplňkové krmivo v krmítkách, což jejich šance na přežití v jinak nehostinných zimních podmínkách dále zvyšuje.

Nejvíce fascinující je nový fenomén podzimního tahu směrem na sever, který se u pěnic černohlavých začal projevovat v 70. letech 20. století. Tyto netypické podzimní pohyby pomohla odhalit zpětná hlášení kroužkovaných ptáků, která také ukázala spojitost mezi jedinci zimujícími v Británii a jejich hnízdišti v jižní a střední Evropě. Tyto výsledky ale byly zkrácené, protože pocházely zejména z lokalit, kde se pravidelně intenzivně kroužkuje.

Nedávný rozvoj miniaturních geolokátorů ale naštěstí umožnil ptáky zimující v Británii celoročně sledovat. Většina z 25 sledovaných ptáků pocházela z oblasti mezi střední Francií a Rakouskem, jeden byl z Polska a dva ze Španělska, což dokazuje, že směr tahu černohlávků je velmi rozmanitý a sahá od západu po sever.

Zimování pěnic černohlavých severním směrem od hnízdiště bylo mnohokrát pozorováno, i když méně často, také v celé severní Evropě. Mnozí ptáci dnes pravidelně zimují v jižní Skandinávii, včetně mnoha jedinců hnízdicích ve střední Evropě, což dokládá, že migrují různými směry – i na západ a na východ. Extrémní příklady tohoto nového migračního chování představují migranti směřující severozápadně a pravidelně zimující na Faerských ostrovech či na Islandu v severním Atlantiku. Známe dokonce i případy ptáků příležitostně zalétajících až do Mongolska, kteří tak posouvají hranice zimního areálu druhu ještě východněji.

V roce, kdy Česká společnost ornitologická slaví sté výročí svého založení, jí přeji, ať je stejně úspěšná jako černohlávek, letošní pták roku, který je vyobrazen v jejím logu. ▴

Greg Conway | je vedoucím výzkumným ekologem Britské nadace pro ornitologii (BTO) ve Velké Británii. Významně se podílel na výzkumu pěnice černohlavé se zaměřením na její zimní ekologii a přispěl tak k pochopení, jak se tento druh přizpůsobuje měnícím se podmínkám, včetně změn migračních strategií.

Foto: BTO

11–15

34–37

45

16–17

6

Foto nahoře: David Havel, Bob Hall CC BY-NC-ND 2.0; dole: Alžběta Dřevová, ilustrace Henrika Grönvolda (1858–1940) z knihy Henryho Eliota *The British warblers: a history with problems of their lives* (1909), Frank Vassen

Úvodník

- 1 | Co nám pěnice černohlavá prozradila o migraci / *Greg Conway*
- 3 | Z terénu i z kanceláře / *Tereza Valchářová*

Z ptačích parků

- 4–5 | Zima dorazila do ptačích parků / *Tereza Valchářová a Martin Bacílek*

Letem ptačím světem Bány Kaminiecké

- 6 | Švédsko přišlo o sovičí sněžní
- 6 | Afričtí zoborožci se dočkali ochrany
- 7 | Klimatickou změnu můžete pozorovat i na svém dvorku

Z domova

- 8–9 | Zajímavá pozorování od října do ledna / *Jan Studecký a Jan Grünwald*

Co přinesl poštovní holub

- 10 | Nevšední zážitek z „českého Bajkalu“ / *Miloslav Anderle*
- 10 | Souboj kormoránů s úhořem / *Jan Vedral*
- 10 | Modřinka jednožožka / *Ladislav Patrný*

Pták roku

- 11–15 | Pěnice černohlavá – pták roku 2026 / *Petr Klvaňa*
- 16–17 | Mnich, fíkojidek nebo pokrůvka: pěničí etymologie a mudrosloví / *Petr Procházka*
- 18–19 | Pěnice černohlavá objektivem / *David Havel, Jiří Parůžek, Petr Salinger*
- 20–21 | Změna migrace (téměř) v přímém přenosu / *Jaroslav Cepák*

Poznáte...?

- 22–25 | Naše pěnice a jejich prostředí / *Karel Pithart a Pavel Procházka*

Mladým ornitologům

- 26 | Krutihlavovy hlavolamy / *Vladka Sládečková*
- 26 | Polet se mnou do přírody / *Gabriela Dobruská*

Ptačí svět v říši umění

- 27 | Pták roku 2026 – vzpomínka na dávné ptáčníky / *Daniel Razím*

Pták roku

- 28–29 | Nejtepleji je v Lednici aneb 70 let zimování černohlávků v zámeckém

parku / *Vlastimil Sajfert a Vilém Vyhnálek*

- 30–31 | Akce Sylvia aneb fascinující svět migrace pěnice černohlavé / *Zdeněk Valeš, Oldřich Myška, Karel Pithart a František Novák*
- 33 | Jak pje pěnice / *Tereza Petrusková*
- 34–37 | Jak hnízdí pěnice černohlavá / *Karel Weidinger*

V ohrožení

- 38 | Co je nezabije, to je posílí? Nespoléhejte na to / *Gabriela Dobruská*
- 39 | Tragická stříbrná přička pro pěnici černohlavou / *Alena Klvaňová*

Rady, tipy, návody

- 40–42 | Jak přilákat pěnice na zahradu / *Denis Matthey*

Ze života ČSO

- 43 | Ptačí hodinka opět uchvátla Česko / *Filip Tuháček*
- 44 | Společně pro ptáky a pro lidi. Už sto let / *Lucie Hošková*
- 45 | Máte rádi ptáky? Přidejte se k nám! / *Dita Hořáková*

† Současný předseda ČSO Peter Adamík předává bývalému předsedovi Tomáši Bělkovi obraz od Jana Hoška při příležitosti udělení čestného členství

† Foto: Lucie Hošková

➤ Pár letošních mláďat orlů královských na Brněnsku

† Foto: Jindřiška Mlečková

➤ Vylíhlá kuřátka čejky chocholaté mají perfektní schopnost splynout s okolním prostředím

† Foto: Michaela Kadavá

• **V sobotu 8. listopadu udělila členská schůze v České Třebové čestné členství ČSO bývalému předsedovi výboru ČSO Tomáši Bělkovi.** Toto ocenění se uděluje pouze výjimečně a patří těm, kdo se mimořádně zasloužili o rozvoj české ornitologie, ČSO a o ochranu ptáků.

• **Výbor ČSO udělil Ceny ČSO.** Ocenění získali Ondřej a Eva Volfovi za přípravu podkladů a prosazení nové ptačí oblasti Západní Krušné hory a Václav Beran za nezměrné úsilí při přípravě a otevření největšího ptačího parku Střimická výsypka. Poděkování ČSO za založení a dlouholeté vedení systematického sledování změn početnosti běžných druhů ptáků v Česku, Jednotného programu sčítání ptáků, obdržel čestný člen a bývalý dlouholetý předseda ČSO Karel Šťastný.

• **Rok 2025 byl pro orly královské rekordní.** Potvrdil to společný monitoring Skupiny pro ochranu a výzkum dravců a sov a Agentury ochrany přírody a krajiny ČR, který zaznamenal celkem 34 teritoriálních párů, tedy o pět více než v předchozím roce. Hnízda si postavilo 30 párů, z nichž 20 nakonec úspěšně vyvedlo 38 mláďat. Jádrem výskytu orla královského je ptačí oblast Soutok-Tvrdonicko,

kteří se letos stala součástí nově vzniklé chráněné krajinné oblasti.

• **Čápi bílí letos zažili druhou nejúspěšnější sezonu v jedenáctileté historii programu Čapí hnízda,** během něhož veřejnost sleduje průběh jejich hnízdění. Ve spolupráci s dobrovolníky jsme zaznamenali celkem 838 hnízd s již vzrostlými čapími mláďaty. Rekordní byl počet 1262 zapojených dobrovolníků, kteří ornitologům pomáhají získávat stále přesnější data o hnízdění čápů v Česku.

• **Spolu s dobrovolníky jsme v uplynulém roce ochránili celkem 267 hnízd polních ptáků,** která byla ohrožena zemědělskou technikou. Podařilo se ochránit celkem 222 hnízd čejky chocholaté, 24 hnízd motáka lužního, jedno hnízdo motáka pochopa a 20 hnízdišť chřástala polního.

• **Zveřejnili jsme aktualizovanou verzi indikátorů evropských ptáků** založenou na údajích o 168 druzích ze 30 zemí. Za posledních 45 let ubylo 19 % jedinců běžných ptáků a 58 % ptáků otevřené krajiny – polních a lučních druhů, které kvůli intenzivnímu zemědělství přicházejí o potravu a hnízdiště.

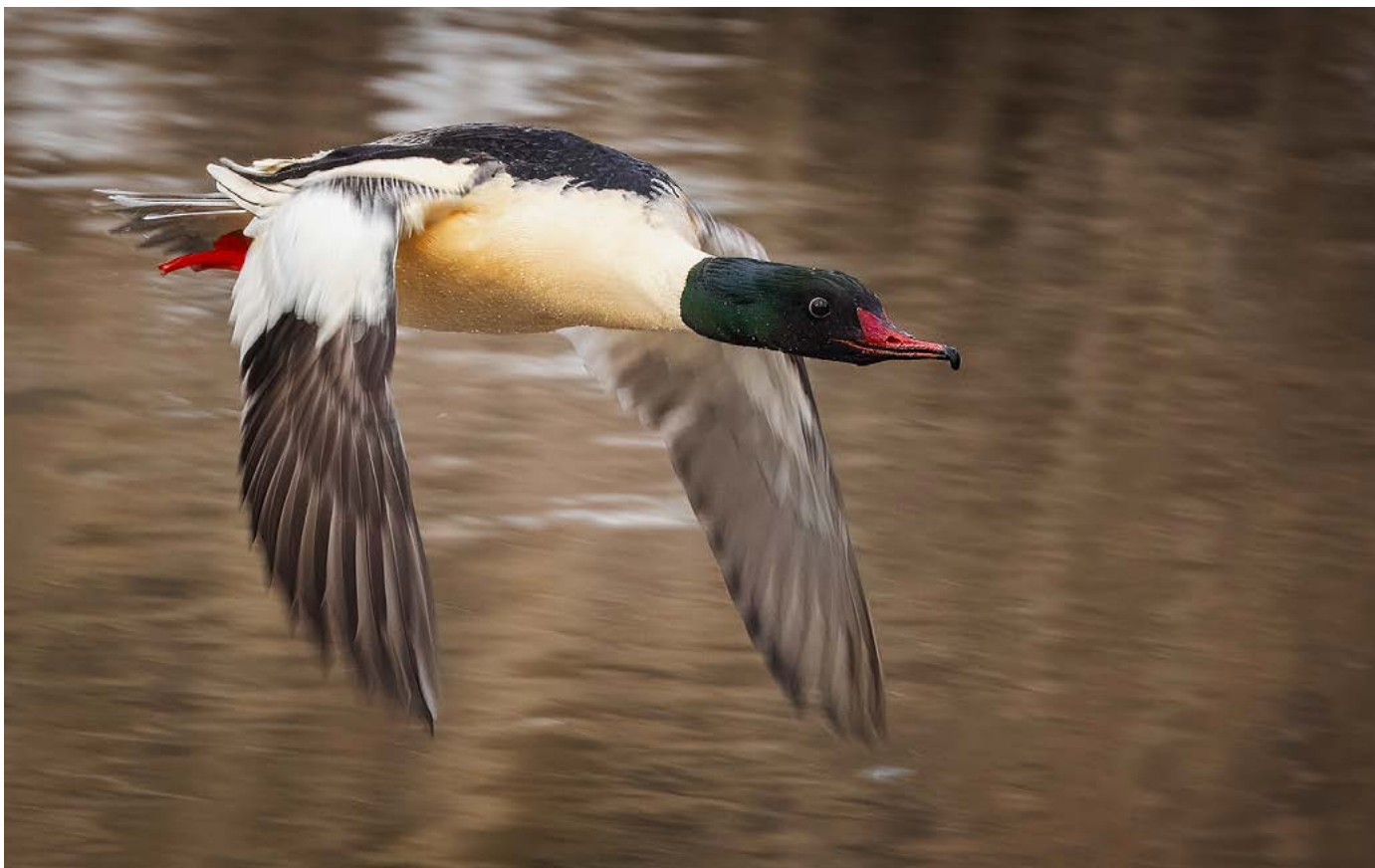
• **Druhý lednový víkend jsme uspořádali již osmý ročník Ptačí hodinky.** Rekordního sčítání přezimujících ptáků se zúčastnilo téměř 40 tisíc dobrovolníků, kteří poskytli údaje z více než 28 tisíc hodinových pozorování a pozorovali téměř milion ptáků. Více na str. 42.

• **Ve dnech 25.–26. listopadu 2025 pořádala ČSO ve spolupráci se spolkem Beleco konferenci Zemědělci zemědělcům.** Setkání propojilo zemědělce, odborníky a zemědělské poradce s cílem sdílet zkušenosti z praxe a společně hledat cesty, jak skloubit zemědělskou produkci se zdravou půdou, biodiverzitou a odolnou krajinou.

• **Dokončili jsme metodické materiály pro školní výuku v ptačích parcích.** Jednotlivé aktivity a práci s materiály testovali lektori od dubna do října na školních kolektivech různé velikosti i různých věkových skupin v ptačích parcích Zbudovská blata, Josefovské i Mnišské louky a Kosteliska. Celkem programy prošlo 285 žáků z 20 tříd.

• **Na Střimické výsypce jsme ukončili první projekt operačního programu Spravedlivá transformace,** jehož součástí byl nákup pozemků i první etapa přeměny rekultivované výsypky v přírodní klenot Mostecká. Více na str. 6–7.

Zima dorazila do ptačích parků

Ani v zimních měsících v ptačích parcích nezhálíme – stavíme nové pozorovatelné, monitorujeme výskyt ptáků i invazních savců, pokračujeme v obnově přírody a vykupujeme nové pozemky, na kterých chceme nadále vytvářet ráj pro ptáky i další živočichy.

Před Vánoci dostaly ptačí parky díky štědré podpoře více než dvou tisíc dárců nejkrásnější dárek. Podařilo se vybrat dostatek financí na nákup téměř 13 hektarů důležitých pozemků. Díky tomu jsme mohli hned vykoupit více než tři hektary na okraji ptačího parku Rzy, kde v budoucnu hrozilo rozšíření výstavby, a také část louky v severní části parku. Některé z vykoupených pozemků nám poslouží k výměně za důležité pozemky přímo v mokřadu. A připravujeme nákup dalších předjednaných pozemků v ostatních parcích. Velmi děkujeme všem dárcům, že pokračují v podpoře ptačích parků.

Proměna Střimické výsypky

Ptačí park Střimická výsypka má za sebou první rok své existence. Přeměna území v plnohodnotný ptačí park je zase o něco blíž k cíli. Koncem loňského roku se nám podařilo úspěšně dokončit projekt podpořený v rámci operačního programu Spravedlivá transformace. Jeho součástí byl výkup pozemků, jejich první úpravy i otevření návštěvnické stezky. Zaměřili jsme se zejména na odstranění invazních rostlin, které zabíraly prostor původním druhům. Podařilo se vyřezat přes 23 hektarů hlošiny, janovce, akátu, zlatice a rukeyvníku východního. Oseli jsme také 26 hektarů neúrodného pole luční směsí. Díky tomu na jeho místě pokvetou druhově bohaté louky, které poskytnou

¹¹ Samec morčáka velkého zimuje na nezamrzlé Metuji | Foto: Jaroslav Kafičko Petrůň

¹ Novým druhem ptačího parku Josefovské louky je čečetka zimní
| Foto: Jaroslav Kafičko Petrůň

vhodné prostředí a potravu především pro luční ptačí druhy, například strnady luční nebo bramborníčky hnědé a černohlavé. Obnovili jsme také starý ovocný sad (celkem 40 stromů) a zároveň jsme vysadili nový s 95 jabloněmi a hrušněmi. Uspořádali jsme 13 akcí pro veřejnost včetně červnového slavnostního otevření. Stihli jsme i víkendový seminář pro studenty a dvě besedy pro místní občany, navázali jsme spolupráci se Selským dvorem v Braňanech a nainstalovali čtyři budky pro dudky. Začali jsme také systematicky monitorovat ptáky, motýly, vážky a brouky. Do budoucna připravujeme třeba pastvu velkými kopytníky a prosvětlení rákosin na stávajících odvodňovacích

† Na Josefovských loukách vznikla nová návštěvnická infrastruktura – první věžová pozorovatelná a menší pozorovatelná u východních tůň, výukový altán a stovky metrů povalového chodníku na levém břehu Staré Metuje. Vše bude připraveno pro jarní otevření parku. † Foto: Alice Janečková

✓ Na záběrech z fotopastí na Zbudovských blatech bylo zachyceno několik mývalů severních. Pravidelně se pohybují v rákosí podél vodních toků. † Foto: fotopast

→ Sněhová nadílka na Nebeském rybníku na Střimické výsypce † Foto: Pavel Vit

poldrech, abychom podpořili nejen mokřadní druhy ptáků, ale také obojživelníky a další vodní živočichy.

Na Kosteliskách se rozrůstají písčité společenstva

V ptačím parku Kosteliska pokračuje obnova společenstev písčin. Nejsušší a výše položené části parku vznikly v době ledové navátím písků z mladších třetihor a hostí specifické druhy rostlin i živočichů. Tato vzácná společenstva však potřebují pravidelné narušování povrchu, jinak jim hrozí zarůstání, což byl i případ našich lokalit. V roce 2024 jsme proto zahájili obnovu na prvních třech z nich. Nejprve jsme provedli hlavní iniciační práce: nasadili jsme bagry a buldozery a vyřezali jsme nálety invazních akátů a střemchy pozdní. Nyní již pokračujeme udržovacími pracemi, jako je kosení nebo pastva, se kterou nám pomáhají dva koně a deset ovcí. První výsledky naší práce jsou už patrné a písčité společenstva se rozrůstají. Místa se ještě hlásí zmlazující se akáty a zlatobýl, s nimi však cíleně bojujeme a jejich početnost i rozšíření se výrazně zmenšuje. S obnovou písčin hodláme nadále pokračovat i v následujících letech. Během podzimu jsme navíc získali podporu pro údržbu dalších ploch, které zahrnují biotopy od suchých písčin přes vlhké louky až po mokřadní biotopy.

Po několika letech letos Kosteliska zamrzla, a tak jsme vhodných podmínek využili k práci na ledu. Pokosili jsme ostrůvky na Ptačím poli i některé části mokřadů. Chystáme také rozšíření pastvy v rákosí, kam teď máme ideální přístup. Přestože ptáků je spíše méně, tradičně v ptačím parku zimuje několik lindušek

horských, bekasin otavních nebo vodoušů kropenatých. Navíc jsme pozorovali nový druh pro Kosteliska – kalouse pustovku!

První zprávy o invazních savcích v parcích

Díky fotopastem, terénnímu průzkumu pobytových stop a sběru informací od myslivců i veřejnosti jsme ve vybraných ptačích parcích (Josefovských a Mnišských loukách, Zbudovských blatech a Kosteliskách) zdokumentovali výskyt tří invazních savců – norka amerického, mývala severního a nutrie říční. Kromě nich jsme také zaznamenali osm původních druhů šelem – vydra říční, lasici kolčavu a hranostaje, tchoře tmavého, kunu skalní i lesní, jezevce lesního a lišku obecnou. Za zmínku stojí rovněž četné záznamy potulujících se koček domácích. Systematický monitoring a záznamy z fotopastí nám v budoucnu přinesou informace o vývoji početnosti jednotlivých druhů invazních savců, které nám pomohou zhodnotit jejich vliv na původní druhy.

Jednotná metodika monitoringu ptáků

Vedle invazních druhů monitorujeme v ptačích parcích především ptačí populace. Letos jsme díky podpoře dotačního programu Ministerstva životního prostředí sjednotili metodiky sčítání cílových i všech běžných druhů. V průběhu let nám takto získané údaje pomohou zhodnotit, zda opatření realizovaná v ptačích parcích mají kýžený efekt na vývoj populací, a to především v hnízdním období.

Tereza Valchářová a Martin Bacílek

Švédsko přišlo o sovici sněžní

Sněžnou sovu je těžké zaměnit s jiným ptákem. Je velká, zářivě bílá a neuvěřitelně ladná. Patří mezi největší sovy na světě. Sovice sněžní byla na podzim loňského roku ve Švédsku prohlášena za regionálně vyhynulou. Poprvé po dvaceti letech tak tato severská země oficiálně ztratila nějaký ptačí druh. Sovice sněžní je arktický pták a její populace je závislá na výskytu hlavní kořisti, kterou jsou lumíci, severští hlodavci příbuzní hrabošům a ondatrám. V dobrých letech, kdy bylo potravy dostatek, se migrující sovice posouvaly směrem k jihu a usazovaly se ve švédských horách. Sovice sněžní neměla nikdy lehký život. V osmnáctém století patřila v některých oblastech mezi nejpronásledovanější druhy. Tisíce sovic byly pro svůj atraktivní vzhled stříleny, aby byly vycpány a prodány jako dekorace lidských obydlí. Dospělé sovice byly loveny i pro maso a jejich vejce byla sbírána a také konzumována. Dnes na celém světě zbývá posledních 14 000 – 28 000 sovic a jejich počty stále klesají. I proto byl druh na Červeném seznamu ohrožených druhů podle IUCN v roce 2017 přeřazen do kategorie Zranitelný.

Sovice sněžní je výjimečný pták. Dokáže vypátrat kořist v hlubokém sněhu a doslova se za ní potopit do závěje. Její bílé peří s tmavými tečkami ji dokonale maskuje v podmínkách arktické tundry, kde může desítky let přežívat v naprosto nehostinném prostředí. A Švédsko sovicím dlouhou dobu nabízelo přesně to, co potřebovaly: chladné podnebí, otevřenou krajinu s mokřady a obrovské množství hlodavců. Sovice ve Švédsku nepravidelně hnízdily po staletí. Ještě v sedmdesátých letech 20. století vychovávalo svá mláďata v tamních horách několik set párů a sovice byly pro Švédsko symbolem jeho nedotčené přírody. Po roce 2015 se však sovice ze švédské přírody vytratily. Od tohoto roku nebyla nalezena žádná hnízda ani mláďata. Po deseti letech tak Švédové vyhlásili druh za místně vyhynulý. Tato smutná zpráva nepřišla z čistého nebe. Klimatická změna si vybírá svou daň zejména u chladnomilných druhů. Teplé zimy,

kdy místo sněžení prší, jsou příčinou nedostatku lumíků – tající sních jim neumožňuje budovat sněhové tunely, na kterých závisí jejich přežití. Kde vymizí lumíci, zmizí i sovice. Dříve odlehlé oblasti navíc čelí výstavbě nových budov a silnic, pokračuje odlesňování a sovice tak ztrácejí prostředí k životu. Vymizení sovic během pouhých deseti let je varovnou ukázkou toho, jak rychle mohou změny v křehkém arktickém ekosystému probíhat. Naštěstí není vše ztraceno. Druh dosud celosvětově nevyhynul, a Švédsko tak má naději, že se sovice do jeho přírody jednou vrátí. Ale záleží to i na lidech a na jejich přístupu k přírodě. Času mnoho nemáme.

Podle birdlife.org

Afričtí zoborožci se dočkali ochrany

Loni oslavila úmluva CITES, která chrání živočichy a rostliny před nadměrným obchodováním, 50 let své existence. Na přelomu listopadu a prosince se v uzbeckém Samarkandu konala pravidelná konference, na níž země, které úmluvu podepsaly (a je jich již 185), rozhodují o zpřísnění nebo naopak zmírnění ochrany druhů, jež jsou ohroženy obchodem. Jedním z návrhů, o kterých se tentokrát jednalo, bylo posílení ochrany afrických zoborožců. Návrh zahrnoval celkem sedm druhů dvou rodů *Ceratogymna* a *Bycanistes*, které se vyskytují ve střední a západní tropické Africe. Země se na konferenci jednoznačně shodly, že tyto druhy si zpřísnění ochrany zaslouží, a to je dobrá zpráva.

Zoborožci jsou v Africe odchyťováni pro obchod a mizí i z důvodu pokračujícího odlesňování. Přitom právě oni hrají klíčovou roli v ochraně pralesa. Živí se zejména ovocem a různými plody a roznášejí tak semena stromů a dalších rostlin na velké vzdálenosti. Mají unikátní způsob rozmnožování – samice se na několik měsíců doslova zazdí

- S váhou až 3 kg a rozpětím křídel mezi 120–160 cm patří sovice sněžní k největším sovám světa | Foto: Frank Vassen (CC BY 2.0)
- Zoborožec hrubozobý čelí nejen úbytku lesního prostředí ve své africké domovině, ale především velkému tlaku ze strany lovců | Foto: David Havel (dphoto.cz)
- Pěnice černohlavá stále častěji zimuje v severní Itálii, kde bývala dříve v nejchladnějších měsících spíše vzácná | Foto: Alfio Sala

v hnízdní dutině, kde sedí na vejcích a pečuje o mláďata, zatímco jí samec po celou dobu přináší potravu. Pokud je samec uloven, nemají mláďata šanci na přežití. Zoborožci jsou atraktivní svým vzhledem a jejich unikátní zobáky bohužel stojí i za zájmem o jejich lebky. Asijský zoborožec štítnatý byl kvůli útvaru na lebce připomínajícímu slonovinu loven tak intenzivně, že je dnes kriticky ohrožený. Většina asijských zoborožců je i díky úmluvě CITES již chráněna, ale ti afričtí na ochranu dosud čekali. Zařazení sedmi druhů zoborožců do přílohy CITES II je první vlnou k jejich ochraně. Obchod s těmito druhy bude nyní podléhat mezinárodním pravidlům a měl by být bedlivě monitorován, aby se nestal příčinou jejich vyhynutí. Lebky a peří afrických zoborožců lze někdy obtížně rozlišit od jejich chráněných asijských příbuzných, což komplikuje kontrolu a umožňuje nelegální obchod. Jedním z důsledků přísnější ochrany asijských zoborožců je i větší tlak na populace dosud nechráněných druhů, jako jsou právě ty africké. Zoborožec hrubozobý byl nedávno kvůli loveckému tlaku přerazen na Červeném seznamu ohrožených druhů z kategorie Málo dotčený do kategorie Téměř ohrožený. Jeho příběh je symbolem ochrany afrických zoborožců, jejichž zařazením do CITES se, doufejme, začíná psát nová, nadějná kapitola v jejich ochraně. ▲

Podle birdlife.org

Klimatickou změnu můžete pozorovat i na svém dvorku

Chcete-li studovat ptáky, není nutné vyrážet za nimi do exotických či odlehlých oblastí. Někdy není potřeba ani nákladné vybavení. Můžete být i doma, pozorovat a poslouchat. Italský ornitolog Mattia Brambilla, koordinátor monitoringu běžných druhů ptáků v Itálii, z městečka Cantù v Lombardii sledoval po 13 následujících zim výskyt zimujících pěnic černohlavých a červenek obecných v okolí svého domu. Pozorování zahájil vždy 1. prosince a ukončil posledního února. Zatímco u červenek vykazovala pozorování spíše náhodné fluktuace, u pěnic černohlavých se jednalo o jednoznačný nárůst počtu pozorování v posledních letech. Pěnice černohlavá pružně reaguje na změnu klimatu a opakující se mírnější zimy jí umožňují zimovat v oblastech blíže k hnízdišti. Zmíněná lokalita v severní Itálii nebyla pro pěnice nikdy tradičním zimovištěm, ale v posledních letech ji začaly využívat častěji, jak dokládá tento jednoduchý výzkum¹.

Ptáci zimující blíže k svému hnízdišti mohou lépe naplánotovat svůj návrat a zároveň ušetřit energii vynaloženou na dalekou cestu a mohou se vyhnout i mnoha nástrahám na této cestě. Výhodou podobných, nepříliš náročných studií

je jednak možnost získat data z dlouhých časových řad, pokud jsou pozorování prováděna opakovaně, a jednak lze do sledování zapojit i širokou veřejnost nebo použít vhodný automatický systém. Vědu tak můžeme klidně provozovat cestou do práce nebo do školy či pouhým pečlivým sledováním svého okolí. Čím déle tyto aktivity systematicky provozujeme, tím cennější data získáme. Hezkým příkladem od nás je sledování zimujících rehků obecných, do kterého se může na birdlife.cz/rehci-v-zime snadno zapojit kdokoli. Metody zpracování i takto „laicky“ získaných dat se neustále vyvíjejí a mohou nám poskytnout velmi zajímavé výsledky. Pomohou tak odhalit příčiny změn v chování ptáků, kteří reagují na rychle se měnící podmínky našeho světa. Proto nezapomínejte, pokud stejně jako já neovládáte metody statistického zpracování dat. Chytrých a zapálených hlav je kolem nás dost, ale musejí mít co zpracovávat. Takže chodte ven, pozorujte, poslouchajte a zapisujte. Má to smysl. ▲

Podle riviste.unimi.it

¹ Brambilla, M. 2025: Listening to climate change in my backyard: the frequency of overwintering Eurasian Blackcaps *Sylvia atricapilla* increased in a small town in Northern Italy, but not that of European Robins *Erithacus rubecula*. *Avocetta*, 49. <https://doi.org/10.30456/avo.28649>.

Zajímavá pozorování od října do ledna

Celorepublikové poklesy teplot spojené s vydatnou sněhovou pokrývkou na konci listopadu a začátku ledna nám opět připomněly, jak pěkně bílá zima u nás může být.

Pozorování ptáků v těchto již poměrně nezvyklých podmínkách může přinášet nesmírně zajímavá pozorování, ať už jde o koroptve polní zahrabané ve sněhu, nebo jiné druhy bojující s příkořími tuhé zimy. Studené počasí může přinést nejen záznamy o zvláštním chování běžných druhů, ale poskytuje i větší šanci k zastížení vzácnějších druhů ptáků. Během této zimy se tak podařilo zaznamenat i nový přírůstek do české avifauny.

Pisík americký novým druhem pro Česko

U nás hnízdící pisík obecný (*Actitis hypoleucos*) je poměrně obvyklým druhem kamenitých břehů rybníků a vodních toků, kde se s ním setkáme zdaleka nejčastěji v období jarního a podzimního tahu. Často vylétne blízko pozorovatele a odlétá nízko nad hladinou pomalým a rovným letem za neustálého střídání rychlých úderů křídlů a plachtění. Obvykle se přitom také ozve pronikavým pískáním. Mezi našimi ptáky se jedná o poměrně obtížně zaměnitelný druh, dokud se však do výběru nepřidá jeho blízký příbuzný pisík americký (*A. macularius*). Ten byl sice již několikrát zaznamenán v okolních zemích, dokonce i blízko našich hranic, na náš první záznam jsme si ale museli počkat až do 27. listopadu loňského roku. Pozorování písíka na prahu zimy je samo o sobě velmi neobvyklé, protože písíci obecní u nás zimují jen zcela výjimečně. Na hrázi Velkého Choryňského rybníka u Valašského Meziříčí se ale díky dobrým znalostem a možnosti pozorovat ptáka z blízkosti podařilo rychle zdokumentovat jeho zdánlivě nepatrné, ale pro správné určení zásadní znaky, kterými jsou terciární letky bez proužků, krátký přesah složeného křídla přes ocas, užší bílá křídelní páska viditelná v letu nebo žlutavé nohy a narůžovělý kořen spodní čelisti zobáku. Pisík americký se pak na stejném místě zdržoval téměř měsíc a k velkému překvapení pozorovatelů mezi kameny neúnavně lovil malé rybky, zřejmě především invazní střevličky východní. Na Štědrý den však zmizel beze stopy.

Potáplice lední podruhé na Novomlýnských nádržích

Z druhově nepřehledného ptačího řádu potáplíc se u nás můžeme setkat se všemi druhy kromě potáplice pacifické (*Gavia pacifica*). Poměrně běžně se v zimě setkáváme s potáplíci malou (*G. stellata*) a severní (*G. arctica*), další dva druhy jsou extrémně vzácné. Zdaleka nejvzácnější potáplíci na našem území je potáplice žlutozobá (*G. adamsii*), velký charismatický druh pyšníci se ve svatebním šatě typicky žlutým zobákem, který je ale světlý i v šatě zimním. Tento druh byl u nás pozorován pouze pětkrát, naposledy v roce 2017. O trochu běžnějším úkazem na našich vodách je tmavší potáplice lední (*G. immer*). Počet záznamů schválených Faunistickou komisí (FK) ČSO se u ní drží těsně pod dvaceti, přičemž v uplynulé zimě přibyl další záznam – dospělý jedinec se objevil na jihomoravském vodním díle Nové Mlýny (VDNM). Pták byl poprvé pozorován

¹¹ Pisík americký odpočívající na břehu Velkého Choryňského rybníka; 27. listopadu | Foto: Lukáš Brezníak

¹ Potáplice lední je poměrně velký vodní pták skvěle přizpůsobený k lovu pod vodou; zde plave nedaleko strachotínského břehu; 15. prosince | Foto: Martin Krížek

11. prosince u Strachotína a zdržel se přinejmenším další dva týdny. K radosti mnoha pozorovatelů plaval často poblíž břehu, a bylo tak možné si jej pěkně prohlédnout a fotit. Jedná se o teprve druhý záznam potáplice lední na VDNM, poprvé zde byla zaznamenána v roce 1994. Další záznamy z našeho území pak pocházejí z přelomu let 2023 a 2024, kdy se potáplice několik týdnů zdržovala na jezeře Medard v západních Čechách, a z ledna 2022 z okresu Kutná Hora.

Hned dva odchyty budníčka zlatohlavého na Červenohorském sedle

Sibiřští zatoulandci představují pro evropské pozorovatele ptáků něco jako svatý grál (viz také *Ptačí svět* 2/2022, 3/2023). Nejen v Česku je nejčastěji zaznamenávaným „Sibiřanem“ budníček pruhohlavý (*Phylloscopus inornatus*), který byl podle FK v ČR zaznamenán již téměř osmdesátkrát. To je řádově více než u jiných zatoulandců pocházejících ze stejného regionu. Sibiřští zatoulandci jsou ve většině případů zaznamenáni odchytom, jen velmi zřídka se je podaří pozorovat při terénní vycházce. Překvapením uplynulého podzimu byla úplná absence budníčků pruhohlavých, což se stalo poprvé od roku 2010 (v letech 2011 a 2021 byl zaregistrován pouze jeden jedinec). Naopak se ale podařilo hned dvakrát odchytit budníčka zlatohlavého (*P. proregulus*). Tento drobný pták připomínající vzhledem i rozměry

evropské králíčky byl v předchozích letech zaznamenán pouze dvanáctkrát, přičemž v deseti případech šlo o odchyt. Zajímavé je, že hned ve třech sezonách (2000, 2017 a 2025) se podařily dva odchty tohoto druhu. Oba záznamy z roku 2025 pocházejí z odchytové stanice Červenohorské sedlo v Hrubém Jeseníku, na níž probíhá sledování podzimní migrace. První budníček zlatohlavý tu byl odchycen 21. října, další následoval o čtyři dny později. Oba ptáci byli v dobré kondici a po okroužkování byli hned vypuštěni, aby mohli pokračovat v cestě. Dalším „Sibiřanem“ na našem území byl budníček temný (*P. fuscatus*) odchycený 21. listopadu na vrchu Šibenice u Blatné v okrese Strakonice. Tento druh byl doposud v Česku pozorován pouze třikrát, jde tedy o historicky čtvrtý záznam.

Stane se čírka sibiřská dalším novým druhem naší avifauny?

Čírka sibiřská (*Sibirionetta formosa*) hnízdí, jak už její jméno napovídá, daleko na severovýchodě Asie a v Evropě je pozorována mimořádně vzácně. V Česku byla vůbec poprvé zaznamenána letos 17. ledna, a to na nádržích odkaliště v Hrušovanech nad Jevišovkou. Zatímco všechny vodní plochy v okolí byly po ústupu mrazů ještě pokryty tlustým ledem, zde se vytvořila dostatečně velká plocha vodní hladiny pro celkem asi tisícovku kachen několika druhů. Mezi nimi se podařilo zdokumentovat i samce této pestré čírky. Její přirozený výskyt v Evropě je nicméně předmětem častých debat, protože je pro své atraktivní zbarvení rozšířena v řadě soukromých chovů. Velká část záznamů z evropských vod tak náleží prokazatelným uprchlíkům, často opatřeným chovatelskými kroužky. Na straně druhé existuje řada záznamů nekroužkovaných a přirozeně se chovajících čírek sibiřských včetně údajů s prokázaným východoasijským původem díky analýze stabilních izotopů peří. A tak zatímco některé národní faunistické komise jsou opatrnější, jiné již druh začlenily do avifauny své země. Počkejme si tedy, jak toto pozorování vyhodnotí naše FK.

Kachnice kaštanová na Hodonínsku

Další významnou raritou loňského podzimu se stala kachnice kaštanová (*Oxyura jamaicensis*). Jde o invazní druh původem z Ameriky, jehož populaci se evropské státy snaží již mnoho let vymýtit ve jménu ochrany její evropské příbuzné, kachnice bělohlavé (*O. leucocephala*). Naposledy se u nás objevil samec ve svatebním šatě v Poodří (viz *Ptačí svět* 3/2024) a letošní nález samce v krycím šatě, jehož totožnost s předchozím zmíněným nelze potvrdit ani vyloučit, se odehrál 13. října na rybníku Stolařka u Bzence a jde o 12. záznam pro Česko. Je otázkou, jak dlouho se pozůstatky divoké populace invazních kachnic, jejichž chov má již přísná pravidla, budou v Evropě objevovat.

Kolik u nás létá racků velkých?

Racek velký (*Ichthyaeetus ichthyaeetus*) je jedním z největších a zároveň nejpestřejších evropských racků. V dospělém svatebním šatě má černou hlavu podobně jako naši raci černohlaví, výrazné bílé peří nad okem a pod okem, zářivě žluté nohy a trojbarevný, žluto-červeno-černý zobák. Zajímavostí je, že má tendenci zdržovat se dlouho na jedné lokalitě a pravděpodobně se i opakovaně vrací na svá oblíbená místa. Vloni se objevil na konci srpna, skoro na den přesně jako předchozí

11 Budníček zlatohlavý je přes (a nebo právě pro) svou malou velikost velmi charismatickým a zároveň docela výrazně zbarveným pěvcem; Červenohorské sedlo v Hrubém Jeseníku, 21. října | Foto: Jan Grünwald

1 Pestře zbarvený samec čírky sibiřské na odkališti v Hrušovanech nad Jevišovkou; 17. ledna | Foto: František Suchý

rok, na bahnitěm ostrůvku vodní nádrže Rozkoš a strávil zde konec léta. Začátkem podzimu se zastavil i na Bohdanečském rybníku a v okolí Hradce Králové. Šlo o subadultního jedince v šatě 2. roku života. Je otázkou, zda byl objektem početných pozorování ve východních Čechách stále tentýž jedinec. Nasvědčovala by tomu skutečnost, že v roce 2024 se jednalo výlučně o ptáka v prvním roce. Že může být racků velkých ve východních Čechách více, však ukazuje záznam mladého, tohoročního ptáka z pískovny Štít u Chlumce nad Cidlinou z 29. listopadu loňského roku.

Jan Studecký a Jan Grünwald

Většinu zde uvedených pozorování posuzuje Faunistická komise (FK) ČSO. Na <https://fkcsoc.cz> lze najít seznam ptáků ČR s vyznačením posuzovaných druhů, formulář k hlášení pozorování i průběžné výsledky posuzování. Přehled za každý rok komise zveřejňuje v časopise *Sylvia*.

- † Racek bělohlavý na jezeře Most s nechtěným závažím v podobě igelitového pytlíku, 26. listopadu 2025 | Foto: Miloslav Anderle
- Čáry igelitu se zachytily také na křídle racka chechtavého | Foto: Miloslav Anderle
- † Kormorán velký se snaží pozřít úhoře | Foto: Jan Vedral
- †† Jednonohá sýkora modřínka se opakovaně vrací na krmítko v Meziměstí (CHKO Broumovsko), 23. listopadu 2025 | Foto: Ladislav Patrný

Nevšední zážitek z „českého Bajkalu“

Během podzimní vycházky kolem jezera Most jsem si v dále všiml, jak se na hladině hašteří nějakí racci. Když jsem přišel blíž, bylo mi jasné, co se děje. Jeden racek, asi stříbřitý, měl na noze navlečený igelitový sáček plný vody. Ten ho tížil, a racek proto nedokázal letět, tíha sáčku ho vždycky stáhla zpět do vody. Ostatní racci ho povzbuzovali a útočili na sáček při vzletu i ve vodě. Nevím, jak dlouho to již předtím trvalo, ale já celou scénu pozoroval tak deset minut. Nakonec to pro racka dopadlo dobře, sáčku se dokázal zbavit. Jinak by ho pravděpodobně čekal dlouhý, pomalý konec.

Miloslav Anderle

Souboj kormoránů s úhořem

Na Masarykově zdymadle ve Střekově v Ústí nad Labem jsme během dopoledních hodin na konci listopadu 2025 za mrazivého počasí zaznamenali pozoruhodné chování dvojice kormoránů velkých. Oba jedinci se opakovaně a střídavě pokoušeli pozřít poměrně velkého úhoře říčního. Zatímco tato dvojice vyvíjela aktivní úsilí, ostatní přítomní kormoráni situaci pouze pasivně sledovali, aniž by se pokusili jakkoli zasáhnout. Pozorovali jsme je asi třicet minut, během nichž se kormoránům nedařilo úhoře účinně uchopit a polknout. Zda byl jejich pokus nakonec úspěšný, se nám nepodařilo zjistit. Podle našeho soudu je to však nepravděpodobné, neboť i po delším čase se oba ptáci potýkali s výraznými obtížemi.

Jan Vedral, Praha

Modřínka jednonožka

Počátkem zimy se u nás při příkrmování ptáčků na lojových koulích objevila jednonohá sýkora modřínka. Zpočátku nic nenavštěvovalo tomu, že má handicap a že jí schází jedna nožka, toho jsem si všiml až při prohlížení fotografií na velkém monitoru. Od 23. 11. se pravidelně objevovala nejméně do 15. 12. každý den, aniž by jí handicap jakkoli bránil v krmení, a chovala se stejně jako ostatní sýkory.

Ladislav Patrný, Meziměstí

Pěnice černohlavá – pták roku 2026

Černohlávek je jedním z nejrozšířenějších a nejpočetnějších hnízdících ptáků Evropy, vyskytuje se i za polárním kruhem a na většině ostrovů, chybí ale například na Maltě a Kypru. Mezi lety 1980–2017 se jeho početnost v Evropě podle Celoevropského monitoringu běžných druhů ptáků zvýšila o 55 milionů jedinců. | Foto: Jiří Parůžek

V otázce vhodného kandidáta na ptáka jubilejního roku 2026 jsme měli dávno jasno. Pěnici černohlavé, erbovnímu ptáku České společnosti ornitologické, jehož rodové jméno nese náš odborný časopis, držíme místo už mnoho let.

Když se zakladatelé Československé ornithologické společnosti rozhodli po deseti letech od jejího vzniku vydávat vlastní periodikum, pochopitelně hledali příhodný název i symbol. Není divu, že se nakonec shodli na pěnici černohlavé a názvu *Sylvia*. Tento drobný úhledný pěvec byl velmi oblíbeným opeřencem, kterého pro jeho vysoce ceněný zpěv chovala řada domácností. Co do elegance je podle mnohých z našich pěnic nejkrásnější a estetická stránka byla bezesporu důležitým faktorem při rozhodování. Zároveň tehdy černohlávek nebyl zdaleka tak běžným jako v současnosti, a při výběru tedy možná hrála roli i jeho určitá vzácnost.

Vzhled a prostředí

Pěnici černohlavou nalezneme v jakémkoli bujnějším porostu dřevin, ať již jde o listnaté nebo jehličnaté lesy, remízky, sady, zahrady, parky, nebo opuštěné plochy s nálety. V horách vystupuje až do klečového pásma, i když početnost se s nadmořskou výškou silně snižuje.

Pěnice černohlavá, lidově běžně zvaná černohlávek, je o málo menší než vrabec, a jak její české jméno napovídá, jsou na ní nejnápadnější dvě skutečnosti – patří mezi nejlepší zpěváky v naší ptačí říši a dá se spolehlivě poznat podle zbarvení temene, které tvoří čepičku, u samců černou, u samic skořicově hnědou. Hnědou čepičku mají i mláďata při opuštění hnízda a samečkům vydrží až do léta, kdy u mladých pěnic proběhne částečné pelichání a hlavy mladých samců dostanou charakteristickou černou barvu. Nápadná

čepička je jedinou výstředností, kterou ve zbarvení najdeme, zbytek těla pokrývá paleta šedých a hnědých odstínů, která sice neuchvátí, ale dodává černohlávkovi přirozenou eleganci. Ta vynikne zejména v září, kdy ptáci mají nové, ještě neopotřebované opeření.

Čím si nás pěnice černohlavá jistě získá, je její zpěv. Po právu ji mnoho ornitologů řadí mezi naše nejlepší pěvce, někteří dokonce na stupínek nejvyšší. Do bohatého, flétnového, optimisticky laděného zpěvu přidává pěnice i motivy dalších druhů, například kosa černého, pěnice slavíkové nebo slavíka obecného. Možná proto se jí někdy přezdívá slavík severu. Naopak v izolovaných oblastech, jako jsou ostrovy či alpská údolí, se zpěv pěnic zjednodušuje. Černohlávek typicky nezpívá z vyvýšeného místa, ale z křovin nebo z koruny stromu, a často tak není lehké zpívajícího samce odhalit. Nežije ale tak skrytě jako příbuzná pěnice slavíková, která vždy zpívá z hustého porostu a zahlédnout ji je téměř nemožné.

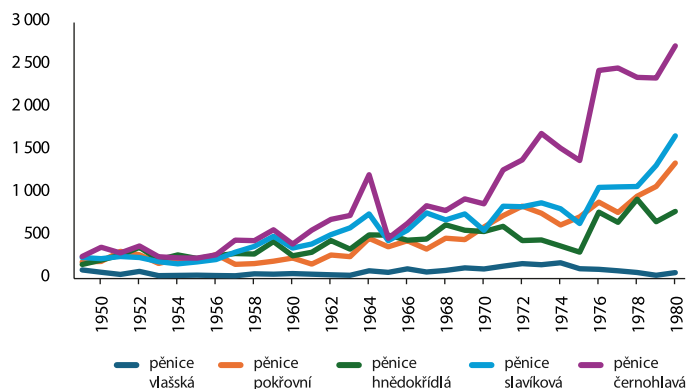
Vedle melodického zpěvu je pro pěnici černohlavou typický i zřetelný tvrdý kontaktní či výstražný hlas „tek-tek“, připomínající škrtání oblázků o sebe, který se při rozrušení zrychluje. Pár jím varuje při obraně hnízda a teritoria. Je to také často jediný zvuk, který nás na přítomnost černohlávka upozorní během léta a časného podzimu, kdy již samci nezpívají.

Rozšíření a početnost

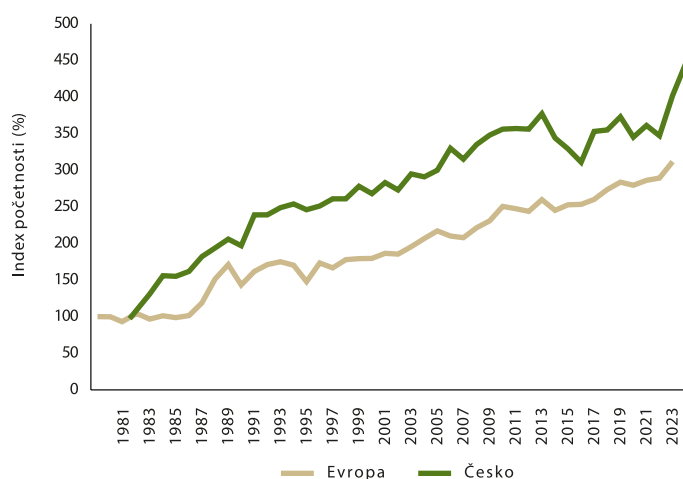
Hnízdní areál pěnice černohlavé zabírá téměř celou Evropu s výjimkou nejsevernější části Skandinávie a zasahuje i do západní Asie a severní Afriky. Rozeznáváme v něm pět poddruhů, z nichž u nás žije p. č. evropská (*S. a. atricapilla*), která obývá většinu rozsáhlého areálu, jenž se dále zvětšuje. Pokud by se vyhlášovala soutěž o nejrychleji přibývající ptačí druh Evropy za posledních 50 let, černohlávek by dokonce s přehledem zvítězil.

Za výrazným nárůstem početnosti stojí řada faktorů, ale lze říct, že pěnice těží ze zarůstání krajiny a z oteplování klimatu. Postupné oteplování usnadňuje šíření hnízdního areálu na sever, jak ukazuje poslední evropské mapování¹. Populace černohlávka výrazně narostla například ve Skotsku a v severní

Počty jedinců pěti druhů pěnic okroužkovaných na území Československa mezi lety 1950–1980 | Zdroj: Kroužkovací stanice Národního muzea

Vývoj početnosti pěnice černohlavé v Česku mezi lety 1982–2025, kde se populace přibližně zčtyřnásobila, a v Evropě mezi lety 1980–2024, kde se ztrojnásobila.

1 Zdroj: JPSP a LSD ČSO; PECBMS

- Než mladí samečci hnědá pera na hlavě postupně vymění za černá, mají dočasné dvoubarevnou čepičku | Foto: Radomír Šálek
- Pěnice černohlavá obývá pestroutu paletu prostředí včetně jehličnatých lesů | Foto: Monika Suržinová
- Jako jediný z našich pěnic má výrazný pohlavní dimorfismus – samice se od samce liší skořicově hnědou čepičkou | Foto: Jiří Parůžek
- Mladé černohlávky nedlouho po opuštění hnízda | Foto: Roman Najbert

Skandinávii, stále však získává i území na jihu Evropy. Poté, co se rozšířil v Řecku, obsadil po roce 2000 Krétu a šíří se i podél středomořského pobřeží Turecka. Také v Česku dnes patří k nejpočetnějším druhům, i když tomu tak nebylo vždy. Záznamů o početnosti ptáků z první poloviny 20. století je jako šafránu. Ze starší literatury, která se týká Prahy,² je ale patrné, že nejpočetnějšími druhy byly pěnice pokřovní a hnědokřídla. Podíváme-li se na počty u nás okroužkovaných pěnic (viz graf), zjišťujeme, že až do poloviny 60. let 20. století pěnice černohlavá výrazně nepřevyšovala ostatní druhy. V posledních letech se však u nás okroužkuje téměř 20 tisíc černohlávků, zatímco počty dalších druhů pěnic se pohybují v rozmezí 1500–2500 jedinců. I tato čísla jasně demonstrují, jak velkou početní změnou pěnice černohlavá prošla. Na našem území v tom zřejmě hraje větší roli zarůstání krajiny než oteplování podnebí. Rozšiřování lesa a zarůstání půdy ponechané ladem náletovou vegetací je totiž přesně to, co pěnici černohlavé vyhovuje. Přezívání pěnic během zimy a jejich počty v následujícím hnízdním období

1 European Breeding Bird Atlas, 2020. www.ebba2.info.

2 Jiří Baum: *Ptactvo Velké Prahy*. Orbis, Praha 1941. Věslav Wahl: *Pražské ptactvo*. Česká grafická unie, Praha 1945.

však pravděpodobně pozitivně ovlivňují i vyšší teploty a změna migračního chování.

Přilet na hnízdiště

Pěnice černohlavá na naše území přilétá již na konci března, hlavní dobou návratu je však první polovina dubna. Je tak prvním druhem pěnice, který na jaře můžeme zaslechnout. Jedinci ze střední Evropy v průběhu 20. století vědcům ukázali, že vznik nového zimoviště může proběhnout velmi rychle. Od 50. let se začaly některé pěnice objevovat v zimě na Britských ostrovech (viz str. 20–21) a poloha jejich nových zimovišť výrazně ovlivnila i přilet na hnízdiště. Kdo dřív přijde, ten dřív mele, a tak se samci řady ptačích druhů snaží přilétat na hnízdiště co nejdříve. Ti první si totiž zaberou nejlepší teritoria, začnou hnízdit dříve a mohou mít více hnízdních pokusů i větší snůšky a jejich mláďata více času na pelichání nebo přípravu na odlet na zimoviště. Tolik teorie, nicméně i výzkum z jižního Německa potvrdil, že samci pěnice černohlavé zimující v Británii opravdu přilétají o 10–14 dní dříve než ptáci ze Středomoří a s větší pravděpodobností se párují se samicemi z britských zimovišť, což podporuje rozvoj populace zimující v Británii.

Hnízdění

Pěnice černohlavá hnízdí 1–2× v roce. Hnízdo umísťuje nejčastěji ve výšce kolem jednoho metru nad zemí ve vegetaci. Samec se během námluv snaží zaujmout nejen zpěvem, ale rozestaví i několik hnízd, která samice navštěvují. Po spárování samice většinou nevyužije základy postavené samcem, materiál z nich však může použít na stavbu vlastního hnízda, což jí trvá asi šest dní (více o hnízdění také na str. 22–23 a 34–37). Na inkubaci snůšky 4–5 vajec se podílejí oba partneři. Aby mohla být vejce zahřívána, musí být zajištěn přenos tepla přes pokožku. Proto u ptáků dochází k vytvoření tzv. hnízdní nažiny – vypadají jim pera na břiše, pokožka zduří do podoby puchýře a vejce se do ní při inkubaci zanoří. A protože se samci pěnice černohlavé na inkubaci podílejí, vytváří se hnízdní nažina i jim, což není u našich pěvců příliš časté. Asi po 12 dnech se líhnou mláďata, která se v hnízdech zdržují 11–13 dní, ale při vyrušení jej mohou opustit již ve věku osmi dní.

Vývoj mláďat a jejich růst je velmi rychlý. Při opuštění hnízda však mají mláďata pouze 80 % hmotnosti dospělého jedince, což je typické pro druhy, které trpí vysokou hnízdní predací. U druhů s nízkou predací, jako jsou dutinová hnízdička, mláďata během růstu často překonají hmotnost rodiče. Pěvci z otevřených hnízd naopak musejí čelit dilematu, zda krmit hodně, což může přilákat predátory, nebo méně, což sice sníží riziko predace, ale mláďata se nebudou vyvíjet tak rychle. Práce z jihovýchodního Polska³ ukázala, že černohlávcí nejprve krmí méně, než by bylo pro maximální růst mláďat potřeba. Do hry totiž vstupuje ještě druhý faktor – teplokrevnost. Malé pěnice si až do 7. dne života neumějí udržet tělesnou teplotu a rodiče je musejí zahřívát. Pak už to sice dovedou, ale potřebují k tomu přijímat více potravy, a tak rodiče musejí zdvojnásobit její přísun. Teplokrevnost a s ní spojený velký nárůst aktivity rodičů výrazně zvyšují riziko prozrazení hnízda, a proto je její vývoj odsunut až do závěrečné fáze hnízdění. Je-li hnízdo prozrazeno, mláďata již mohou vyskočit z hnízda, i když nebudou zcela dorostlá a letuschopná. Hnízdní predace tedy zásadně formuje celé hnízdění.

Je dobojováno

Byť je pěnice černohlavá v Evropě široce rozšířená a velmi početná, není téměř parazitována kukačkou obecnou. Jak je to možné? Prohlídka muzejních sbírek vajec ukázala, že ještě před 100 lety byla pěnice pravidelným hostitelem kukaček. Ostatně kukačce nahrává i prostředí, kde pěnice hnízdí, dostatek stromů poskytuje dobré místo pro sledování okolí a odhalení pěničích hnízd. Je pravděpodobné, že dnešní stav je výsledkem souboje mezi hostitelem a parazitem, kterou vyhrál hostitel. Pěnice dokážou v celém svém areálu rozšíření odhalit cizí vejce, která následně (většinou samice) odstraní z hnízda. Dodnes také agresivně reagují na přítomnost kukačky u hnízda, což dokazuje, že ji stále vnímají za hrozbu. Kukačce tak nezbylo než se přesunout k jiným druhům (dnes je to často rákosník obecný), které zatím neumějí cizí vejce bezchybně odhalit.

Čekej tiše

Řada z nás, kterým v domě hnízdily vlaštovky nebo rehci, má přilet rodičů k mláďatům spojený s hlasitým dožadováním se potravy. Díky mikrokamerám na hnízdech vědci odhalili, že u pěnice černohlavé to neplatí. Hlasité žadonění se u jejích mláďat spouští až ve věku sedmi dní, tedy v době, kdy již jsou mláďata schopná udržet stálou tělesnou teplotu a případně přežít mimo hnízdo. Vysoká míra predace nutí ptáky minimalizovat riziko, že hlasité projevy prozradí umístění hnízda v době, kdy jsou mláďata ještě bezbranná.

Pohnízní období

Po vyhnízní čeká na dospělé pěnice černohlavé další výzva v podobě kompletní výměny per. Také mláďata musejí vyměnit část opeření, které získala během vývoje na hnízdě. Dospělci

³ Węgrzyn E. 2013: *Journal of Avian Biology* 44.

musejí šat vyměnit proto, že si pera během hnízdění hodně opotřebovali a polámali. Mláďata zase proto, že rychlý růst v hnízdě neumožňuje vytvořit dostatečně kvalitní pera, a tak vymění většinu tělního opeření a samcům se vybarví čepička do černa. Část per, zejména v křídle, však mladým pěnicím zůstává, což kroužkovatelům na podzim umožňuje odlišit mladé od dospělých. Pelichání je energeticky velmi náročné, a proto může začít až po hnízdění. Dokud není výměna téměř dokončená, nemůže pěníce odletět na zimoviště. Fakt, že pomyslné okno mezi hnízděním a odletem na zimoviště není příliš velké, dokládá i srovnání kvality per migrujících a stálých populací. Růst per u stálých jedinců je pomalejší a pera jsou kvalitnější (těžší) než u těch, kteří mají na jejich tvorbu omezený čas.

V průběhu léta, kdy začínají dozrávat plody, mění černohlávcí svůj jídelníček. Místo hmyzu a jiných bezobratlých se jak mladí, tak dospělí ptáci začínají živit rostlinnou stravou, hlavně plody bohatými na cukry. Celkově bylo v jejich potravě zaznamenáno více než 90 druhů rostlin. V našich podmínkách jsou to plody dřínu, střemchy, bezu, tisu a různé druhy ovoce jako třeba rybíz, v jižnějších částech areálu fíky nebo olivy. Energeticky bohatá strava pomáhá pěnicím rychle získat dostatečné tukové rezervy na delší přelety na zimoviště.

Nové zimoviště, nový vzhled

Vznik nového zimoviště a reprodukční bariéra, která se ustanovila na hnízdištích, se projevy i na vzhledu pěníce černohlavé. Byť jsou tyto rozdíly v přírodě nepostřehnutelné, pečlivé měření je potvrdilo. V čem vězí? Ptáci zimující v Británii mají delší, a hlavně užší zobáky než jedinci zimující na Pyrenejském poloostrově a jejich křídla jsou kulatější. Příčinu změny tvaru zobáku vědci vidí ve skladbě potravy. V zimě se pěníce ve Středomoří živí plody – důležité jsou třeba olivy, zatímco pěníce v Británii konzumují často semena a tuk na krmítkách. Pro manipulaci s takovou potravou se lépe hodí užší delší zobáky – ostatně zobáky se v Británii prodloužily nejen pěnicím, ale i sýkorám koňadrám. Kulatější tvar křídel sice není vhodný pro dálkové migrace, ale je výhodnější pro pohyb ve vegetaci. Tažné druhy často musejí tyto dva faktory vybalancovat a u pěníc z britských zimovišť se pravděpodobně projevila výrazně kratší migrační trasa na zimoviště (do Británie to mají asi 1000 km, do Španělska nejméně 1600 km).

- ↖ Černohlávci jsou monogamní a páry spolu zůstávají celou hnízdní sezonu
| Foto: Hanna Knutsson (CC BY-NC-ND 2.0)
- ✓ V létě můžeme pěnice často pozorovat při koupeli třeba v pítku v zahradách, které hojně navštěvují | Foto: Gérard Meyer (CC BY 2.0)
- † Černohlávci se rádi žíví také plody, jako jsou v zahradách nabízená jablka (vlevo samec, vpravo samice) | Foto: Dagmar Běhounková, Flickr ČSO
- ↗ Po vyhníždění stoupá v potravě pěníc rostlinná složka a pro získání sladkých bobulí jsou schopny akrobatických výkonů | Foto: Luboš Mráz
- Vznik nového zimoviště pěníc černohlavých v Británii velkou měrou ovlivnil člověk příkrmováním | Foto: John Purvis (CC BY-NC-SA 4.0)
- ↘ Na svých středomořských zimovištích se pěnice žíví fíky a olivami
| Foto: Antonio Pena (CC BY-NC-SA 2.0)

Zimování

Také na svých tradičních zimovištích ve Středomoří zůstává pěnice plodožravá. Ptáci se zde pohybují po větších plochách a po vyčerpání potravní nabídky putují zase o kus dál. Nemají tedy silnou vazbu na konkrétní místo, kam by se každou zimu vraceli. Nedávná práce z nových zimovišť v Británii naznačuje, že zde se pěnice chovají odlišně.⁴ Využívají nadbytku potravy z krmítek, která jsou tu velmi populární. Když k tomu přičteme i plody z anglických zahrad a mírnou zimu, výsledkem je, že zejména dospělí ptáci se z určité zahrady za celou zimu nehnou a v příští zimě se na ni vracejí. Dochází také k potyčkám s mladými ptáky, kteří se v zahradách nezdržují dlouhodobě, zřejmě právě proto, že jsou vytlačeni dominantními dospělými jedinci. Odchyty zimujících pěníc prozradily, že dospělci jsou ve velmi dobré kondici a mají jen málo tuku, na rozdíl od mladých ptáků v horší kondici, kteří si musejí udržovat větší tukové zásoby, což může například zvýšit pravděpodobnost predace. Pomocí geolokátorů se ukázalo, že ptáci zimující v Británii byli v průměru za 5,5 dne od posledního záznamu na zimovišti zpět na hnízdištích. To potvrzuje, v jak dobré kondici ptáci na konci zimy jsou a že pro ně není problém získat dost energie pro rychlý přelet. Příklad pěníc v Británii tak dokazuje, jak lidé často nevědomky výrazně ovlivňují své okolí. Pěnice sice za normálních podmínek dávají přednost přirozené potravě a krmítka pravidelně navštěvuje méně než polovina sledovaných ptáků, situace se ale rychle změní, když se počasí výrazně zhorší. Bez lidského přispění by tedy pěnice na nových zimovištích neměly tak vysokou míru přežívání.

Většina černohlávků zimujících dnes v Británii pochází ze střední Evropy. Zimování místních pěníc, které v Británii hnízdí, je velmi vzácné. A jak je tomu u nás? Na našem území máme více zmínek o výskytu zimujících pěníc až od druhé poloviny

20. století.⁵ Zimních pozorování ale přibývá a v posledních zimách ve faunistické databázi Avif najdeme 10–20 pozorování, mimo jiné z pravidelného zimoviště v zámeckém parku v Lednici (viz str. 28–29). Ukazuje se ale, že i když záznam černohlávka v zimě již není takovou raritou, jejich přežívání v našich podmínkách je asi velmi nízké.

Až tedy koncem března uslyšíte svého prvního letošního černohlávka, připomeňte si, co všechno jsme se díky tomuto nenápadnému cestovateli dozvěděli o ptačí migraci a s jakou houževnatostí se dokáže přizpůsobit podmínkám, které mu my lidé tak zásadně a často bezohledně měníme. ▲

5 Špinar Z. 1970: *Sylvia* 18.

Petr Klvaňa | pracuje v Kroužkovací stanici Národního muzea. Sleduje sýkory uhelníčky v projektu RAS, kroužkuje vlaštovky a sčítá ptáky.

4 Van Doren B. M. 2021: *Glob Change Biol.* 27.

Mnich, fíkojidek nebo pokřovka: pěničí etymologie a mudrosloví

Dumali jste někdy nad tím, proč se pěnice jmenuje právě tak? Ptačí jména často prozradí víc, než se zdá – záleží na jazyce. Rodový název pěnice nejčastěji souvisí se zpěvem nebo má zvukomalebný původ; sem patří například slovenské *penica*, španělské *curruca* či lotyšské *ķauķis*. Pozoruhodné je litevské pojmenování *devynbalsė* („devítihlas“); v symbolickém srovnání tak litevská pěnice triumfuje nad českým sedmihláskem.

Jiná rodová jména vycházejí z typického prostředí, které pěnice obývají, ať už keře – polské *pokrzewka*, jihoslovanské *grmuša* a estonské *põõsalind* –, nebo kopřivy, jak dokládá bulharské *koprivarče* a ukrajinské *kropyvjanka*. Francouzština zase poukazuje na celkově nenápadné, plavé zbarvení pěnic (*fauvette*). Podobně na nenápadnou barvu odkazuje i německé *Grasmücke*. To bývá mylně vykládáno jako složenina slov *Gras* (tráva) a *Mücke* (komár), lidová etymologie tu však věru neobstojí. Ve skutečnosti slovo pochází ze starohornoněmeckého *gra-smugga*, označujícího šedého ptáka, který se „tiskne“ k porostu.

Jména pěnice černohlavé v různých jazycích

U pěnice černohlavé nepřekvapí, že se její jména v různých jazycích často inspirovala černě zbarveným temenem samce. Nejčastěji je druh synekdochicky pojmenován podle černé hlavy, jako třeba nizozemské *zwartkop*, italské *capinera* a slovinské *črnohlavka*. Nápaditější jsou názvy, které k popisu využívají černých pokrývek hlavy, jako například anglické *blackcap*, švédské *svarthätta*, chorvatské *crnokapa grmuša* nebo řecké *mavroskúfis*. Jiné jazyky pak poukazují na čapku samotnou, jako třeba portugalské *toutinegra-de-barrete*, katalánské *tallarol de casquet* nebo islandské *hettusöngvari*, případně kápi, jako polské *kap-turka*, španělské *curruca capirotada* a arabské *hāzija muqalnasa* (doslova „zahalená kápi“). Nejdále v obrazotvornosti došla jména, která černohlávka metaforicky přirovnávají k mnichovi: dánské *munk*, německé *Mönchsgrasmücke* či maďarské *barátposzáta*.

Jak pěnice k vědeckému názvu přišly

Věděli jste, že jméno *Sylvia*, dnes důvěrně známé jako vědecký název rodu pěnic, má spletitou historii a že vzniklo omylem? V jednom ze středověkých rukopisů Aristotelova Zkoumání živočichů (*Historia animalium*) opisovač textu udělal chybu a slovo *pyrrhoulas* omylem rozdělil na dvě části (*pyrrhos* a *hylas*). V původním Aristotelově výčtu druhů ptáků se tak nově objevilo významově nejasné slovo *hylas*, které učenec Theodorus Gaza v 15. století přeložil do latiny jako *sylvia* a to pak už žilo svým vlastním životem. V raném novověku začalo být spojováno s Aristotelovým jménem *erithakos*, a *sylvia* se tak stala alternativním pojmenováním pro červenku. Proto ji také přírodovědci 18. století, například Klein a Scopoli, použili jako název různě široce chápaných skupin ptáků zahrnujících vždy i červenku.

Teprve Georges Cuvier v roce 1800 tento název definitivně přesunul na skupinu, která jej nese dodnes: na pěnice.

Pěnice v starých textech a lidovém mudrosloví

Aristotelés uvádí, že některé ptáky nelze spolehlivě odlišit jako samostatné druhy, protože se sezonně proměňují jeden v druhý. Mimo jiné zmiňuje i dvojici pěnic, které se liší pouze zbarvením a hlasem: *sykalís* („fíkojidek“, pěnice slavíková) a *melankóryfos* („černohlávek“). Aristotelés píše, že *sykalís* se v Řecku objevuje koncem léta, zatímco *melankóryfos* až poté; a tato časová návaznost a jejich podobnost ho vedly k závěru, že se jedná o jediný druh nazývaný dvěma jmény. Jako důkaz domnělé metamorfózy uvádí pozorování jedinců v neúplném stadiu proměny, což dnes můžeme pravděpodobně interpretovat jako nálezy jedinců v různých fázích výměny opeření.

Zatímco antika pohlíží na pěnici především jako na objekt přírodovědného pozorování, středověká literatura s ní už

Von der Graßmücken.
Curruca vel Ficedula.

^^ Tmavá čapka nebo kápě dala černohlávkovi jména ve většině jazyků; ručně kolorovaná litografie Elisabeth Gouldové (1804–1841) z knihy Johna Goulda *Birds of Europe* (1832–1837)

^ Samec (vlevo) a samice (vpravo) na hnízdě; ilustrace Henrika Grönvalda z knihy Arthur G. Butler *Birds of Great Britain and Ireland* (1907–1908)

†† Pěnice (zřejmě hnědokřídla) krmící Bumbříčka v knize *Uprchlík na ptačím stromě* Ondřeje Sekory (první vydání v roce 1943). Motiv pěnice jako hostitele kukačky se objevuje od antiky přes středověk až po současnost.

† Dřevoryt pěnice (*curruca*, resp. *ficedula*) v tzv. Gesnerově bestiáři (1551–1558) jako ukázka nestálosti zoologické nomenklatury od antiky po novověk. Ilustrace se přitom v některých znacích blíží spíše cvrčilce slavíkové.

pracuje především symbolicky. Klaret (1320–1370) ve svém Fyziologáři rozlišuje několik druhů pěnic a líčí jejich instinktivní starost o zevnějšek: sedávají proti větru, aby si nepocuchaly peří. Přeneseně pak pěnici používá jako obraz nadutého člověka, jehož pýcha mu brání vzorně sloužit pánům, a varuje čtenáře, že Bůh nevyslyší žádosti takových sobců. V pojednání o kukačce je ale pěnice coby hostitel mláďat kukačky naopak ztělesněním poslušnosti, která je vyžadována od podřízených. Stejně jako pěnice vychovává cizí mláďata, jsou nuzní lidé nuceni sloužit vrchnosti.

Vedle morálních výkladů pěnice občas sehrávala roli i v praktickém venkovském životě. Z etnografického hlediska patřila

mezi fenologické indikátory začátku zemědělského roku. Stará česká vinařská pranostika praví, že „zpívá-li pěnice na svatého Tiburcia a Valeriana (14. dubna), víno se pěkně ukáže“. Podobné agronomické zkušenosti spojené s přiletem pěnic však známe i odjinud. Tak například švýcarské přísloví tvrdí, že „když pěnice zazpívá dřív, než réva výhon vyžene, bývá rok dobrý – Bůh nám dosti vína dopřeje“. Z německojazyčného prostředí pochází i rčení, že „pěnice, jež pilně zpívá, zvěstuje, že brzké jaro bývá“.

Obraz pěnice v umění

Vedle své úlohy ve folklóru a symbolice starých textů se pěnice tu a tam uplatňuje také v novodobé literatuře a hudbě. Melodický zpěv pěnice černohlavé v sonetu Johna Clarea *The March Nightingale* (Březnový slavík; 1831) je natolik výrazný, že si ji naslouchající chlapec splete se slavíkem, který přilétl příliš brzy. Aby zdůraznil omyl při identifikaci druhu, autor zřejmě záměrně porušuje rým sonetu.

V novele *Storia di una capinera* (Příběh černohlávkvy) z roku 1871 se Giovanni Verga inspiroval skutečným případem pěnice chycené dětmi. Pták v zajetí teskní a nakonec na následky chovu v kleci hyne. Kniha vypráví příběh jeptišky, která se během evakuace z kláštera zamiluje do rodinného přítele, avšak je nucena se vrátit k řeholnímu životu. Novela rozvíjí témata lásky a duchovního uvěznění coby analogie k osudu pěnice držené v zajetí. Dílo se dočkalo několika filmových adaptací, naposledy ve filmu Franca Zeffirelliho z roku 1993.

Smutná finská vánoční píseň *Sylvian Joululaulu* (1853) vypráví o pěnici uvězněné v kleci na jihu Evropy, která touží po své severské domovině. Motiv zajetí a velké vzdálenosti má silný symbolický rozměr: odráží nejen osobní tragédii autora Zachariase Topelia po smrti jeho syna, ale i postavení Finska pod jhem carského Ruska.

V Messiaenově opeře *Svatý František z Assisi* (1983) je orchestrace z velké části založena na ptačím zpěvu. Sám svatý František je zde zastoupen pěnicí, jejímuž zpěvu je proto věnován mimořádný prostor. Její hlas, komponovaný převážně v A dur, reprodukuje různé nástroje orchestru, přičemž zvlášť výrazně vyniká v partech dřevěných dechových nástrojů.

Náš exkurz ukončíme básní Giovanniho Pascoliho *La capinera* (1903). Opakující se zvuk „tak tak“ zde nejen napodobuje kapky deště, ale evokuje i kontaktní hlas pěnice a básnický funguje jako refrén rytmizující text. Prostý jazyk je v souladu s Pascoliho poetikou, která vyzdvihuje krásu drobných okamžiků prostřednictvím pozorování přírody. Pěnice je v jeho verších akustickou paralelou poezie, která do každodennosti vnáší estetickou a duchovní hloubku.

Pěnice se ve folklóru a kultuře objevují jen jako nepříliš častý motiv. Není divu – kromě hlasu jsou poměrně nenápadné a často unikají naší pozornosti. Možná právě proto stojí za to zpomalit krok, zaposlouchat se do jejich zpěvu a pokochat se pohledem na jemnou eleganci těchto neprávem opomíjených opeřenců.

Zdroje na birdlife.cz/ptaci-svet

Petr Procházka | pracuje v Ústavu biologie obratlovců AV ČR. Zabývá se ekologií a chováním ptáků a často používá tažné druhy jako modelovou skupinu při hledání odpovědí na různé výzkumné otázky.

Foto: David Havel (*dhphoto.cz*)

Foto: Jiří Parůžek (zonerama.com/jirfren)

Foto: Petr Salinger (petrsalinger.cz)

Změna migrace (téměř) v přímém přenosu

Co přineslo kroužkování

Charakter migrace	migrant na krátkou vzdálenost (migruje více než 75 % populace)
Počet okroužkovaných ptáků (1934–2024)	474 570
Počet zpětných hlášení	11 275
Počet nálezů v zahraničí	351
Nálezy cizích kroužkovanců	122
Nejvzdálenější nález	Egypt (2926 km)
Nejsevernější nález	Švédsko (66.26N)
Nejjihnější nález	Egypt (28.33N)
Nejvýchodnější nález	Sýrie (33.36E)
Nejzápadnější nález	Portugalsko (08.33W)
Nejstarší pták	9 let, 7 dní

Záběr z příměstské zahrady v Severním Irsku (zima 2019/2020) komentuje jeho autor takto: „V naší zahradě vidám černohlávky v zimě jen zřídka, ale tato samice navštěvovala stejné krmítko několik dní. Byla velmi plachá a vždy se držela na chráněné straně krmítka.“ | Foto: John Purvis (CC BY-NC-SA 2.0)

Do 50. let minulého století byl svět evropských pěnic černohlavých ještě normální. Severnější populace spořádaně táhly na zimu jižními směry do středomořských a afrických zimovišť a na jaře se vracely na hnízdiště, stejně jako generace jejich předků. Od poloviny 20. století se však zimující pěnice černohlavé začaly ve zvyšujících se počtech objevovat na Britských ostrovech.

Místní ornitologové přišli s jednoduchým vysvětlením, které se přímo nabízelo – jsou to naši černohlávci, kteří přestali táhnout přes moře na Pyrenejský poloostrov a do západní Afriky. Přizpůsobili se mírným anglickým zimám, a proto už neodlétají. Postupně se však ukázalo, že celá věc je mnohem složitější a zajímavější, než by se na první pohled zdálo, a její rozuzlení znamenalo bezesporu jednu z nejfantastičtějších dokumentovaných změn migračního chování evropských pěvců.

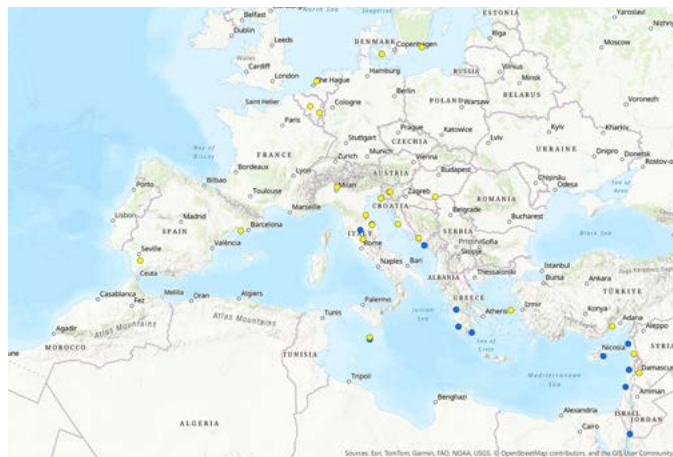
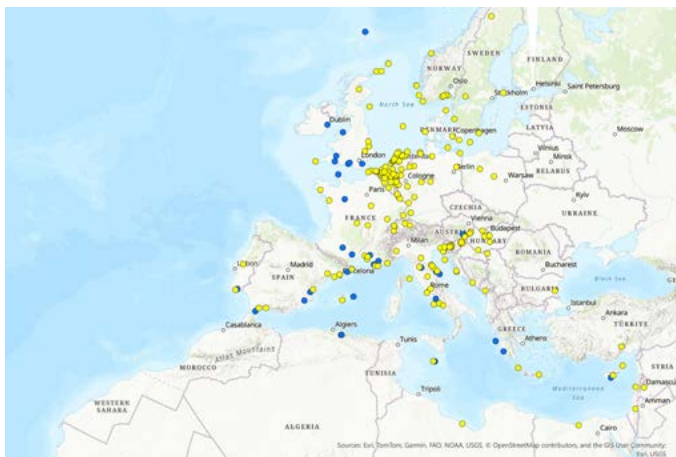
Přes průliv a zpět

První informace o skutečném původu zimujících pěnic naznačily výsledky kroužkování. V prosinci 1961 byl totiž v irském Dublinu chycen kočkou černohlávek, který byl v létě předchozího roku označen v Rakousku. I přes tento vpravdě šokující výsledek a další nálezy kroužků byl původ ptáků odborníky stále pokládán za sporný. Někteří nadále předpokládali, že ptáci (jejichž zimní početnost již vzrostla na tisíce) jsou převážně místní, jiní soudili, že by mohlo jít převážně o ptáky ze Skandinávie. Jasně do celé věci vnesla až začátkem 90. let minulého století výzkumná skupina profesora Petera Bertholda z německého Institutu Maxe Plancka. Na pobřeží jihozápadní Anglie kolem města Weston, které je i v současnosti místem s jednou z nejvyšších početností zimujících pěnic, odchytily v zimách 1988–1990 kolem 40 černohlávků. Ptáky převezli do jižního Německa, kde je chovali v zajetí až do následujícího podzimu, kdy začali projevoval takzvané migrační neklid. Zjistili, že na rozdíl od místních německých

hnízdičů, kteří migrují jihozápadním (JZ) a jižním směrem na Pyrenejský poloostrov a do Afriky, se pokusní ptáci orientovali směrem severozápadním (SZ). To ukázalo, že původ britské zimní populace je skutečně nutno hledat ve střední Evropě. Významným zjištěním bylo i to, že potomci těchto jedinců táhli stejným směrem jako rodiče, což ukázalo, že změna migrace má genetický základ. Bylo to vůbec poprvé, kdy byl takový jev u ptáků, resp. obratlovců prokázán.

Za vším hledej... krmítka!?

Otázkou ale zůstávalo, proč došlo k tak rapidnímu nárůstu početnosti během pár desítek let. Vysvětlením byla kombinace mírnějších zim ve druhé polovině 20. století usnadňujících ptákům přežití, masivní výsadby bobulonosných keřů v zahradách a parcích a především zimního příkrmování, které je ve Velké Británii velmi populární a široce rozšířené. Krmítka se ukázala jako velice důležitý zdroj potravy především na sklonku zimy, kdy je již úroda bobulovin vyčerpána. Rychlé tempo nárůstu početnosti zimní populace však nelze vysvětlit pouze lepšími klimatickými a potravními podmínkami. Další výzkum realizovaný týmem kolem Stuarta Bearhopa se zaměřil nejen na sledování původu a migraci pěnic, ale i na jejich hnízdní ekologii. Otázka zněla: „Jakou výhodu mají černohlávci zimující na ostrovech oproti těm, kteří táhnou do tradičních jižních zimovišť?“ K jejímu zodpovězení byla využita metoda analýzy stabilních izotopů vodíku ve vzorcích drápů pěnic odchycených na jaře na jihoněmeckých hnízdištích. Zjednodušeně řečeno – izotopy vodíku (a jiných prvků) se v prostředí (v půdě) vyskytují nerovnoměrně a přes rostliny a hmyz se dostanou až do drápů či (v případě ptáků) peří. Protože ale pěnice pelichají již v létě na hnízdištích, lze pro informaci o poloze jejich zimovišť využít pouze vzorek drápů získaný krátce po přiletu na hnízdní lokalitu (drápy se obrušují a později získaný vzorek by již nebyl využitelný). Tímto způsobem bylo zjištěno, že na německých hnízdištích se vyskytují dvě skupiny ptáků – dříve přilétající, a tedy i dříve hnízdící britští (SZ) a později přilétající pyrenejské, resp. afričtí (JZ).

- [†] Mapa výskytu pěnic černohlavých označených nebo nalezených v Čechách. Místa nálezů na podzim (do 15. 11.) jsou zobrazena žlutě, místa nálezů v zimě (po 15. 11.) modře. Zobrazeny jsou pouze údaje získané po roce 1980.
- ↗ Mapa výskytu pěnic černohlavých označených nebo nalezených na Moravě. Místa nálezů na podzim (do 15. 11.) jsou zobrazena žlutě, místa nálezů v zimě (po 15. 11.) modře. Zobrazeny jsou pouze údaje získané po roce 1980.

SZ ptáci (samci) mají nespornou výhodu – jejich tahová trasa je kratší, jsou na hnízdišti dříve, zaberou lepší stanoviště, a navíc se přednostně párují s dříve přilétajícími SZ samičkami. A jak již víme z předchozího výzkumu prof. Bertholda, jejich potomci pak zdědí migrační zvyky rodičů. Výsledek tohoto výzkumu byl skutečně přelomový a ukázal, že i bez existence geografických bariér může na stejném území v rámci jednoho druhu dojít k rychlému oddělení dvou subpopulací pouze na základě rozdílné doby přiletu. To může být první krok tzv. sympatrické speciace – postupného vzniku samostatných druhů. Postupem času bylo navíc zjištěno, že obě skupiny se liší i morfologicky – SZ ptáci jsou menší, tmavší, mají delší a užší zobák lépe uzpůsobený k zimní konzumaci bobulí a semen a kratší a zaoblenější křídlo (táhnou na kratší vzdálenost). JZ ptáci jsou naopak větší, světlejší, mají kratší a silnější zobák a delší špičatější křídlo, typické pro dálkové migranty.

A jak je to s našimi černohlávkami?

Na našem území je pěnice černohlavá tažným druhem. Její zimoviště leží v oblasti Středomoří a atlantské oblasti (včetně Britských ostrovů) od Portugalska na západě po Egypt a Izrael na východě. Naši republikou prochází tzv. migrační rozhraní – ptáci ze západní části země táhnou západněji, naopak ptáci z východních oblastí převážně na jihovýchod. Ze zimovišť se pěnice vrací v druhé polovině března a dubnu, kdy vrcholí i jarní průtah severnějších populací přes naše území. Odlet a vrchol podzimního průtahu spadá do září až první poloviny října.

Poměrně bohaté výsledky kroužkování ukazují i u nás na zvyšující se počet černohlávek migrujících SZ směrem. Prvním záznamem signalizujícím zimoviště v SZ Evropě je pták kroužkovaný v listopadu 1976 na ostrově Jersey a nalezený koncem července 1978 na Bruntálsku. Další čtyři podzimní nálezy našich ptáků v Belgii, Nizozemsku a Dánsku spadají do 80. a 90. let minulého století. Opravdový „boom“ ale nastal až po roce 2000, kdy nálezy v této oblasti evidujeme každoročně (ke konci roku 2025 je jich více než stovka). Vůbec prvním naším kroužkovancem zaznamenaným přímo na Britských ostrovech byl pták označený 2. října 2004 u Kladna a po deseti dnech kontrolovaný na pobřeží východní Anglie v hrabství Norfolk. První zimní nález (a zároveň doklad o úspěšném

přezimování) pak přinesl samec označený na Chotči (okres Praha-západ) 9. září 2012 a 30. prosince téhož roku a v únoru a březnu roku následujícího kontrolovaný na zahradě kroužkovatele v hrabství Kent (JV od Londýna). Za pozornost stojí, že podzimní nálezy v SZ směru a zimní nálezy na ostrovech se týkají téměř výhradně ptáků ze západní části našeho území. U východnějších (moravských) ptáků stále převládá tah jižním a jihovýchodním směrem. Tento mix migračních strategií ptáků hnízdících kolem migračního rozhraní potvrdila i rozsáhlá studie za využití geolokátorů. I přes stále se zvyšující počet migrantů na SZ zůstávají hlavními zimovišti našich pěnic oblasti Středomoří a Blízkého východu, odkud je ale návratnost kroužků nižší než z Evropy a Britských ostrovů. I když po roce 2000 převládají mezi okolnostmi nálezů ptáci kontrolovaní kroužkovatelem, v minulosti tomu tak nebylo. Ve východním Středomoří (zejména na Kypru) pocházela většina našich zpětných hlášení z 50.–70. let minulého století od ulovených ptáků. Hlášení naší pěnice chycené na lep na jaře 2018 na severním Kypru ukazuje, že je toto nebezpečí pro táhnoucí ptáky bohužel stále aktuální.

Otužilci

Po roce 2000 se (zřejmě) v souvislosti s mírnějšími zimami a přibýváním početnosti začali zimující černohlávci pravidelně objevovat i u nás. Kromě pravidelného a nejpočetnějšího zimoviště v Lednici (viz str. 28–29), které je unikátní v rámci celé střední Evropy, lze o pravidelném zimování hovořit pouze v Praze. Zimující ptáci preferují zahrady a parky s nabídkou bobulovin a občas jsou pozorováni i na krmítkách. Zimní výskyt černohlávky je ale stále vzácností a na rozdíl od například rehků domácích se jedná v podstatě pouze o jednotlivce (i když z Prahy už máme i doklad o úspěšném přezimování). Další zimy ukážou, zda se i dále bude jednat o pouhou raritu, nebo se pěnice i u nás stanou pravidelně zimujícími ptáky. ▲

K dalšímu čtení:

- Bearhop et al. (2005): *Science* 310: 502–504.
 Berthold P. et al. (1992): *Nature* 360: 668–670.
 Delmore K. et al. (2020): *Proceedings of the Royal Society B* 287.

Jaroslav Cepák | pracuje jako ornitolog Kroužkovací stanice Národního muzea. Je vášnivým cyklistou, akvaristou a chovatelem ovcí, gekončků a želv.

Naše pěnice a jejich prostředí

Jen pět druhů, a jakou práci dá v terénu určit, o který se jedná! Pěnice až na výjimky neopouštějí kryt listoví, a to jak v bylinném, tak ve stromovém patře, proto nám až další znalosti, například hlasových projevů nebo doby výskytu v konkrétním prostředí během hnízdění, umožní dospět ke správnému závěru.

Pěnice černohlavá (*Sylvia atricapilla*) je jedinou z našich pěnic, u které je snadné odlišit samce (s černou čepičkou) od samice (s rezavohnědou čepičkou). Někteří mladí samci mají na podzim čepičku smíšenou – mezi hnědými pery už vykukují pera černá, která jejich identitu poodhalí –, na jaře se však s nimi téměř nesetkáváme. Dnes je naší nejhojnější pěnicí, vyskytuje se od nížin po nejvyšší polohy lesa, přilétá jako první již koncem března a odlétá poslední během září až v říjnu, vzácně i přezimuje. Tento původně lesní pták nyní obývá škálu biotopů od zarostlých ruderalů po zahrady nejrůznějšího typu.

První jarní navrátilci často ještě nezpívají (nebo jen za dobrého počasí). Zpěv začíná tišším švitořením a končí písničkou přednesenou čistými flétnovými tóny. Pro tento variabilní konec zpěvu je pěnice černohlavá považována za nejlepšího zpěváka mezi pěvci. Po obsazení okrsku stavějí samci neumělý základ hnízda a lákají k němu samice,

které přilétají se zpožděním 10–14 dnů. Po spárování samice buď místo přijme, nebo vybere jiné. Konečná konstrukce hnízda je zcela v její režii, samec to sám nedokáže. Na rozdíl od velmi podobného hnízda pěnice slavíkové používá černohlávek při stavbě pavučiny, kterými zpevňuje horní okraj kotlinky a upevňuje hnízdo k oporným větvíčkám. To mu umožňuje schovat hnízdo lépe do porostu i v případě, že v daném místě nemá dokonalou podporu zespodu, a hnízdo tak částečně visí. Jako výstelku používá s oblibou suché stonky svačce, živočišný materiál zcela výjimečně.

Pěnice vlašská (*Curruca nisoria*) je z našich pěnic největší a nejvzácnější. Je převážně šedě zbarvená s výrazným krahujkováním (proužkováním podobným vzoru krahujce obecného) na spodní straně těla. U samců je výraznější, mladí ptáci ho získají až po přepeření na zimovišti. Platí u nich, že čím starší jedinec, tím výraznější krahujkování. Starší samice lze od jednoletých samců rozeznat někdy jen podle zbarvení duhovky. Nápadně žluté zbarvenou duhovku mají jen samci, zprvu olivově zelená duhovka samic může být ve vyšším věku nanejvýše nazelenale žlutá.

Obývá sušší polohy v otevřené krajině s trnitými dřevinami a keři, jako jsou hlohy, trnky či šípky, kde s oblibou hnízdí také ťuhýk obecný. Hnízdní okrsky ťuhýka a „vlašky“ se protínají, vzájemná „potřeba“

¹ Pěnici slavíkovou najdeme především na lesních pasekách, na okrajích lesů a v břehových porostech, jako jsou vrbové keřové porosty podél vod
Foto: Jiří Bohdal (naturfoto.cz)

➤ Zpěv pěnice pokřovní zaslechneme z hustých porostů jehličnatých i listnatých křovin podél cest, na lesních pasekách i v městských zahradách
Foto: Jiří Bohdal (naturfoto.cz)

➤ Pěnice hnědokřídlá obývá otevřenou krajinu s křovinami a vysokými bylinami, jako jsou zarostlé příkopy a železniční násypy a rozvolněná parková zeleň Foto: Keith Gallie (CC BY-SA 2.0)

však má jednostranný charakter. Vlašskou pěnici nenajdeme bez sousedství ťuhýka, samotných ťuhýků bezpočet. Vzhledem ke své velikosti si pěnice z ťuhýkových občasných útoků nic nedělá, jeho násilnická povaha v kombinaci s vlastním výstražným zbarvením je pro ni výhodou – chrání ji před jinými predátory.

Pěnice vlašská k nám přilétá jako poslední z pěnic na přelomu dubna a května a odlétá jako první již začátkem srpna, i když mladí ptáci z pozdních, většinou náhradních snůšek se zdrží i do konce měsíce. Zpívá hned od přiletu, nejčastěji z korun vysokých stromů, běžně i v letu. Zpěv je charakteristický zvonivými trylky a podobá se pěnici slavíkové. Často ho prokládá ostrým „čerrr“ – její vábení je velmi podobné jako u vrabce domácího. Hnízdo staví u kmínku nebo ve větvích trnitých dřevin ve výšce 0,4–2,0 m, většinou 1–1,5 m vysoko. Tam, kde dřevinu popíná divoký chmel, umísťuje hnízdo s oblibou do

vyšších poloh. Po neúspěšném hnízdění se páry přesunují na jiné místo, často se ale rozpadají.

Když nestor pražských ornitologů dr. Halík v komentáři pro oblíbený pořad Českého rozhlasu *Hlas pro tento den* uváděl pro pěnici vlašskou jako jednu z blízkých lokalit Kersko, právě začínal setrvalý sestup její početnosti, který se zastavil až po 20 letech. Na začátku 70. let 20. století bylo možné nalézt hnízdící pěnice vlašské přímo na okraji kerského lesa, to ovšem byla doba, kdy zde ťuhýci hnízdili i 40 m od sebe. V 80. letech již byly hnízdní okrsky vlašek oddělené, jen vzácně se společnou hranicí, a v současnosti tento druh najdeme téměř výhradně na plochách bývalých vojenských újezdů a cvičišť (například v Milovicích či Brdech).

Pěnice pokřovní (*Curruca curruca*) je naší nejmenší pěnicí. Přilétá brzy po černohlávkovi, již v druhé dubnové dekádě. Životním prostředím je pro ni husté keřové patro a najdeme ji od nížin až po horní hranici lesa: je doma jak v sestříhaných živých plotech parků velkých měst, tak v klečovém pásmu našich pohraničních hor. Je pro ni typická kombinace šedé až šedohnědé barvy svrchu a bílé a špinavě bílé zespoda, oko má hnědé. Spolehlivě ji poznáme podle zpěvu, který začíná jemným švitořením a končí hlasitým neli-bozvučným klapáním, za nějž si v němčině vysloužila název Klappergrasmücke. Přednáší ho z hloubi keřového patra, jen zřídka z korun stromů. Hnízdo staví nejčastěji v hustém křoví (smrči), vždy dokonale skryté při pohledu svrchu.

Pěnice hnědokřídlá (*Curruca communis*) je naší druhou nejmenší pěnicí. Liší se od předchozí teplými barvami – rezavohnědá na křídlech a růžový nebo okrový nádech na prsou ji jednoznačně určují. Také duhovka je jiná, u starších

samců rezavá, u samic většinou olivová či hnědá. Žije v otevřené krajině s řídkými dřevinami a významným podílem bylinného patra. Linné ji pojmenoval *communis*, obecná, což bylo ještě před 60 lety pravdivé. Dnes už je početnější pouze místně. Ze skokového propadu početnosti, který nastal na začátku 70. let minulého století, kdy se větší část ptáků nevrátila z afrických zimovišť, se naše populace už nevzpamatovala. V zemědělské krajině z ploch doprovázejících jednoleté plodiny prakticky vymizela, početnější zůstává na ruderalích podél řek, v okolí ČOV nebo na dočasných úhořech, než zarostou náletovými dřevinami.

Samci po příletu (v poslední dubnové dekádě) intenzivně zpívají z vyvýšených míst, charakteristický je zpěv za letu. Krátce po obsazení hnízdního okrsku staví samec hnízdo, které dokáže jako jediný z našich pěnic sám dokončit – u všech ostatních druhů jsou samci schopni postavit jen chabý základ, který musí dokončit samice. Hnízdo je bytelná silnostěnná stavba, kotlinka je zhusta vystlaná rostlinnou vatou, čímž se liší jak od „pokřovky“, tak od „slavíkovky“ a černohlávka, jejichž hnízda jsou při pohledu odspoda takřka průhledná. Hnízdo bývá dobře ukotvené a i v případě častého umístění do kopřiv při bližším ohledání zjistíme, že pevně sedí na suchých stoncích jiné byliny nebo na staré suché větvi. Při krmení mláďat rodiče ke hnízdu nelétají přímo, ale přibližují se podrostem z větš či menší vzdálenosti a stejně tak ho opouštějí, aby neprozradili přesnou polohu predátorům, kterými bývají ťuhýk, straka nebo sojka.

Podle hlasu si hnědokřídlou pěnici nelze splést. Vábí jednoslabičným „vééd“, které nemá u ostatních pěnic obdobu. Nepříliš melodický, škrčivý zpěv přednášený i za největšího parna, kdy se

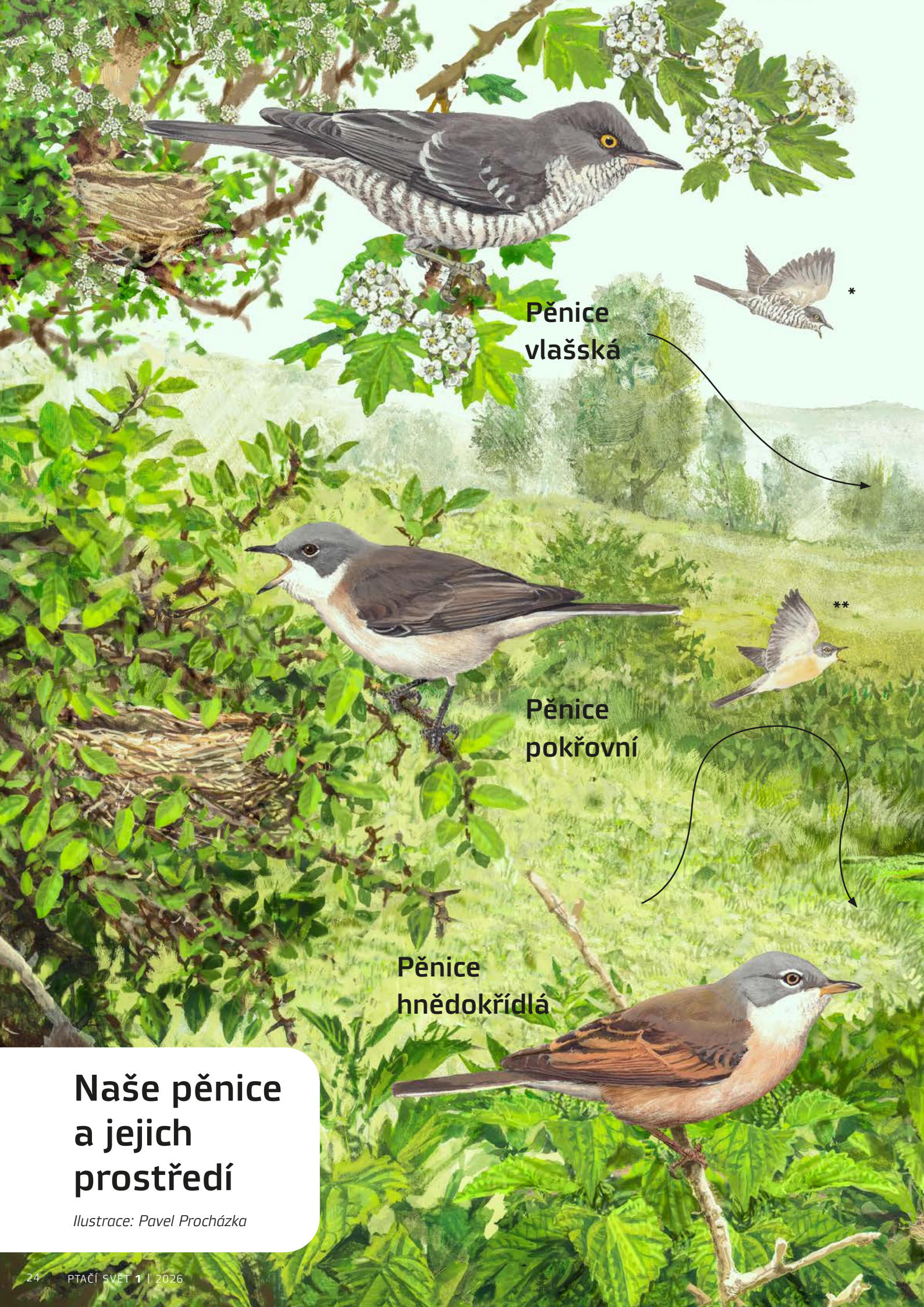
z ostatních ptáků ozve jen strnad obecný, nás nenechá na pochybách, že pěnice hnědokřídlá je klasickým představitelem rodu pěnic, jehož epicentrem výskytu je Středomoří a Blízký východ.

Do pětice našich pěnic zbývá už jen **pěnice slavíková (*Sylvia borin*)**. Barevně je z nich nejchudší: spodní stranu má bělavou, na svrchní převládá hnědá, v čerstvém šatu s nádechem do olivova, v obnošeném na konci léta světlejší až pískově hnědá. Velikostně je srovnatelná s pěnicí černohlavou. Obývá i podobné prostředí jako černohlávek, početnější je v lužních lesích s vyšší vlhkostí nebo na podmáčených loukách s porostem křovinatých vrb. Přilétá čtvrtá v pořadí na rozhraní dubna a května, odlétá koncem července až v srpnu. Zpěv je podobný pěnici černohlavé, je však tvrdší a postrádá čistotu flétnových tónů. Přednáší ho z korun stromů, případně u základu hnízda. Hnízdo umístěné nejčastěji do 1 m nad zemí je řídká stavba z rostlinného materiálu, posazená do rozsochy větvi nebo několika nezávislých stonků v bylinném podrostu.

Z mapování hnízdního rozšíření, které probíhá od roku 1973 zhruba v desetiletém cyklu, je patrný celkový trend snižování počtu obsazených kvadrátů u všech druhů mimo pěnice černohlavé. Ta jediná se vymyká a ve středním Polabí ji nyní najdeme i na místech, která byla dříve osídlena pěnicí pokřovní, slavíkovou nebo hnědokřídlou.

Karel Pithart | je „pozdní“ ornitolog, kterého k ptákům přitáhl doc. Walter Černý až během studia na PřF UK. Diplomová práce o pelichání našich druhů obnášela jak terénní výzkum, tak vlastní dlouhodobý chov a přirozeně z ní vyplynul stav zaujetí, který trvá dosud. Pracoval jako kurátor chovu ptáků v Zoo Praha, aktivně se věnuje kroužkování.

Pěnice
vlašská

Pěnice
pokřovní

Pěnice
hnědokřídlá

Naše pěnice a jejich prostředí

Ilustrace: Pavel Procházka

**Pěnice
černohlavá**

Zpěv přednášený v letu

* p. vlašská: letí shora dolů, startuje a přistává ve 4/5 výšky dřevin, nikdy neusedne na periferii koruny. Do místa přistání nepadá shora, ale ze strany.

** p. hnědokřídla: po vystoupení se drží nějakou dobu ve výši, než začne klesat; pohybuje se ve smyčce.

**Pěnice
slavíková**

Krutihlavový hlavolamy

aneb Nad čím krutihlav kroužil hlavou

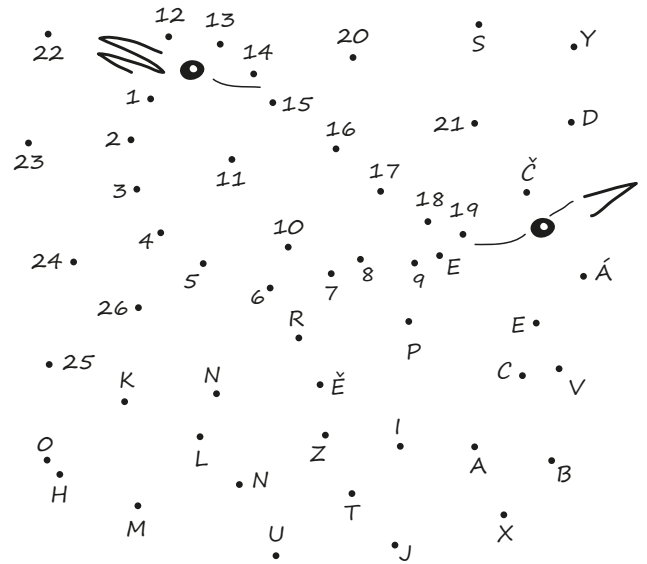
Ahoj děti,

zatímco mne čeká daleká cesta ze zimoviště, vás čeká putování za pěnicí černohlavou – ptákem roku 2026 a symbolem ČSO.

Tak mne napadá, že už se asi nemůžete dočkat doby jejího přiletu, kdy ji konečně uvidíte na vlastní oči a uslyšíte její libozvučný zpěv. A co kdybyste se za ní zatím vydaly s tužkou po papíře? Než se připravím na cestu, můžete se vy připravit na setkání s pěnicí v terénu. Budete potřebovat hlavně svůj pozorovací talent a chuť kreslit. Základ portrétu pěnice černohlavé vám posílám.

Nejde vám do hlavy, jak se dá z teček, čísel a písmen udělat obrázek? Potřebujete pomoc?

Zde je: Zadíváte-li se do změní jednotlivých bodů, jistě u nich najdete písmenka ze jména pěnice černohlavé. Půjdete bod po bodu, písmenko po písmenku tak, jako když čtete její jméno (rodové a druhové zvlášť), a spojíte je tužkou. Získáte dvě linie. A když pospojíte čísla od 1 do 11 a od 12 do 19 tak, jako když počítáte, získáte další dvě linie. Potom už je jen na vaši tvořivost, jak získané siluety doplníte a vybarvíte, aby byli ptáčci jako živí. A nezapomeňte vybarvit správně samečka a samičku! Pak už jen zbývá naučit se zpěv letošního ptáka roku z nahrávky

a v dubnu se mnou vyletět za pěnicemi do přírody. Tak na viděnou venku!

Váš Krůťa

Připravila Vladka Sládečková

Polet' se mnou do přírody

Tipy na aktivity pro rodiny s dětmi

Milí kamarádi,

letošní pták roku přezdívaný černohlávek je sice docela nenápadný, ale věřím, že vám bude sympatický. Na hlavě nosí pirátskou čapku, samci černou, samičky rezavohnědou. A naraženou ji mají oba až těsně nad oko. Šat je u obou pohlaví převážně šedohnědý, tmavší na zádech než na břiše. Ptáci se tak dokonale schovávají v hustém porostu, třeba v ostružinách, kopřivách i v hustých keřích. Pokud se černohlávek neozývá, nejspíš kolem něho projdete a ani si ho nevšimnete. Ale on si určitě všimne vás a začne se ozývat tvrdým „tek“, klidně i několikrát opakovaným. Chce vás, coby případného nepřítele, odstrašit. Zkuste se proto na chvíli zastavit a pátrat směrem, odkud se hlas ozývá. Podaří se vám černohlávka najít? Byl to skutečně on?

Na pátrání po něm máte ale ještě chvilku času. První navrátilci se objevují během března, v dubnu jejich tah vrcholí a v květnu už je můžete slyšet zpívat téměř všude. Vždyť jsou to naše nejběžnější pěnice! A toto jméno si opravdu zaslouží – jejich zvukový flétnovitý zpěv je krásně melodický, radost poslouchat. Jelikož jsou černohlávci mnohem více slyšet než vidět, musíte se naučit poznat jejich zpěv. Jinak těžko poznáte, kolik jich ve vašem okolí vlastně je!

Co myslíte, kolik se vám jich podaří vypátrat?

Držím palce!

Váš Krůťa

Samečka černohlávka uslyšíte zpívat nejčastěji z hustého porostu | Foto: Jiří Bohdal (naturfoto.cz)

Připravila Gabriela Dobruská

Pták roku 2026 – vzpomínka na dávné ptáčníky

Některé druhy ptáků se do povědomí lidí dostaly pro svůj poutavý vzhled, jiné díky výrazným způsobům chování a schopnostem. Letošní pták roku patří mezi druhy, o které lidé začali jevit zájem kvůli „pění“.

Byly to právě hlasové projevy života a touhy po páření, které nespočet samečků pěnic černohlavých předurčily ke ztrátě svobody a stísněnému dožívání v klecích. Jen proto, aby v lidských obydlích včetně nejnuznějších dílen a světnic zaznívalo libozvučně pronikavé švitoření, lícily na drobné lesní pěvce své důmyslné návnady a pasti celé generace specializovaných lovců ptactva – ptáčníků neboli číhařů.

Právě jim a jejich tesknoutou prostoupenému umění věnujeme tento díl našeho cyklu. K samotným pěnicím bychom v českém kulturním dědictví našli několik slovních odkazů, jako jsou příjmení Černohlávek a Pěnička nebo slavná filmová postava – arizonská „pěnice“ Tornádo Lou. Veršem pěnici oslavili např. Adolf Heyduk a Šebestián Hněvkovský, její jméno zaznívá také v lidové poezii. V dílech výtvarných umělců (s výjimkou vědeckých ilustrací a loga ČSO) je ale snaha zahlédnout nenápadné pěnice podobně úspěšná jako ve volné přírodě.

Čtenářům toužícím proniknout do starodávných praktik čížby – jediného legálního způsobu lovu, který nebyl určen výhradně urozené vrchnosti – nelze než doporučit kapitolu Ptáčnictvo z učebnice *Orbis Pictus* J. A. Komenského, článku M. Kúse Andrese *Stará Šumava: Číhaři a čížba*¹ a především mistrné vyprávění M. Nevrlého z *Knihy o Jizerských horách*². Čížbáři, čekající na svou okřídlenou kořist v tichu odlehlých míst, zanechali několik stop v českém jazyce: příjmení Číhák, Ptáčník (možná i z němčiny pocházející Foglar), pomístní názvy Čihadlo/Čihadla a Na Čihadle/ch a také některá lidová rčení. K nejznámějším patří: „sednout/skočit někomu na lep/vějičku“ a „když ptáčka lapají, pěkně mu zpívají“. Zatímco většina chycených opeřenců skončila na talířích strážníků všeho původu i majetkových poměrů (z dnešního pohledu je až neuvěřitelné, kolik ptačích druhů naši předkové běžně konzumovali), zajaté pěnice měly

¹¹ Illuminace ze středověkého bestiáře znázorňuje trojici ptáků útočících na sovu, která je jejich přirozeným nepřítelem. Právě tento jev ptáčníci hojně využívali k lovu drobného ptactva včetně pěnic – nastrožením připoutaných výrů („na výrovce“), kalousů nebo sýčků. British Library, 1230–1240.

¹ Výjev z bajky *O ptáčníku a pěnkavách*. Lovce tak dlouho vyčkává na početnější hejno ptáků, až se i drobná kořist, kromě dvou pěnkav, rozlétne do okolí. Vidíme zde náčiní číhařů – zatahovací síť a nádobu na vějice s lepem – i volavého ptáka v zavěšené klínce, sloužícího jako návnada. Jiljí Sadeler, grafický tisk z knihy *Theatrum morum*, 1608.

¹² Exoticky vyhlížející Papageno s vábníčkami a čarovnou zvonkohrou je jednou z nejvýraznějších postav *Kouzelné flétny* – světově slavné a dodnes oblíbené opery, zkomponované geniálním Mozartem krátce před jeho smrtí. Libretistou díla byl divadelník Emanuel Schikaneder, který si v prvním nastudování postavu ptáčníka osobně zahrál.

¹³ Ikonický snímek čížbáře z 19. století. Nejspíše chudý německý horal s dřeváky na nohou, shrbený pod nákladem sítě a dřevěných klecí na chutné kvičáky.

„výsadu“ dělat svým vlastníkům společníky a obšťastňovatele – živá domácí „rádia“.

Ne všichni čížbáři byli chudí vesničané. Zálibě v lovu ptactva se oddával třeba východofranský král Jindřich I., řečený Ptáčník (876–936), kterému český kníže Václav platil mírovou daň. Čížby se s nadšením účastnili také intelektuálové, úředníci, duchovní nebo umělci a učitelé. V současnosti se s ptáčníky můžeme setkat především v zahraničí a na divadelních prknech – jako dva známé příklady uvedme Papagena z *Kouzelné flétny*, opery W. A. Mozarta z roku 1791, která

je pohádkovým příběhem založeným na dobově oblíbené zednářské symbolice, a Adama, ústřední postavu o sto let mladší operety *Der Vogelhändler* (Ptáčník) z pera rakouského skladatele Carla Zellerera.

Protestantský pastor Johannes Coler (1566–1639) nazval číhařství „jemným, líbezným a užitečným uměním“. Jen málo, který živý tvor ale tak bytostně ztělesňuje pojmy *svoboda* a *volnost* jako pták.

Pěnici černohlavé i všem ostatním ptačím a živočišným druhům proto přejme především nerušený svobodný život v přirozeném prostředí, který by pro současného člověka měl být hlavním zdrojem radosti z jejich zázračné existence. ▲

Daniel Razím

¹ <https://zakrasnejsivimperk.cz/?p=212889>.

² <http://www.jizersko.cz/vzpominky/jizerka/21.html>.

Nejtepleji je v Lednici aneb 70 let zimování černohlávků v zámeckém parku

„Najtepleji bylo opět v Lednici.“ Tuto větu jsme mohli v minulosti slyšet v letním období při meteorologických předpovědích. Samozřejmě nebyl myšlen bílý spotřebič, kterým je dnes vybavena každá domácnost, ale meteorologická stanice v katastru jihomoravské obce Lednice. I když dnes absolutní teplotní rekordy padají na jiných stanicích, patří Lednice stále mezi nejteplejší místa v naší republice.

Teplo zde ale není jen v létě, jihomoravským zimám s mírnějším průběhem zřejmě vděčíme i za to, že v lednickém zámeckém parku můžeme sledovat v České republice a celé střední Evropě zatím ojedinělý fenomén: hromadné a pravidelné zimování pěníč černohlavých. V letošním roce je to přesně 70 let od prvního doloženého zimování pěníče černohlavé v této lokalitě.

Vůbec prvním zde zdokumentovaným zimujícím černohlávkem je samice pozorovaná Vladislavem Hájkem starším dne 15. 1. 1956 a prvním zde okroužkovaným pak samec ze dne 29. 1. 1956. Celkem v lednu a únoru daného roku Hájek pozoroval postupně hned tři černohlávky – jednu samici a dva samce. Zprávy o jejich přežití nemáme. Sám autor těchto pozorování ve svém článku publikovaném v časopisu *Sylvia* v roce 1959 uvádí: „Následující 25° mrazy (po 5. 2.,

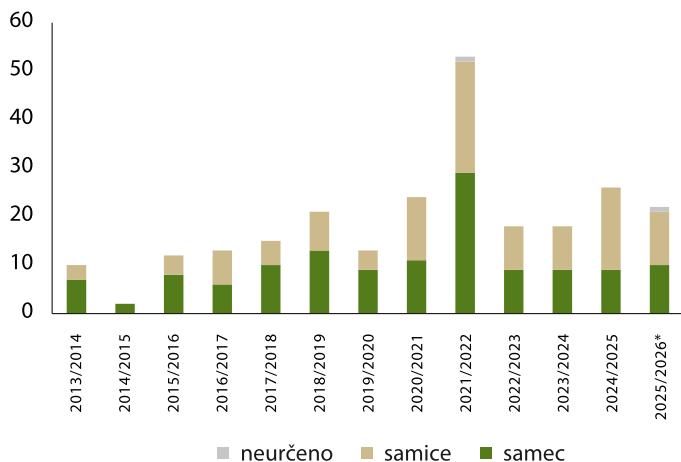
pozn. autorů) zahubily i některé tak odolné ptáky jako dlasky a pěníkavy... Před příchodem jara zbylo v parku málo ptáků a pěníce jsem už více neviděl.“

Informace o přežívání černohlávků pocházejí až z 80. a 90. let minulého století. Od prosince 1979 do zimy 2013/2014 jich zde bylo v zimě při náhodných odchycích okroužkováno 33 (25 samců a 8 samic). Čtyři z nich byli v rámci téže zimy i kontrolováni. První zprávu o věrnosti zimovišti podal až samec kontrolovaný mezi zimami 1990/1991 a 1991/1992.

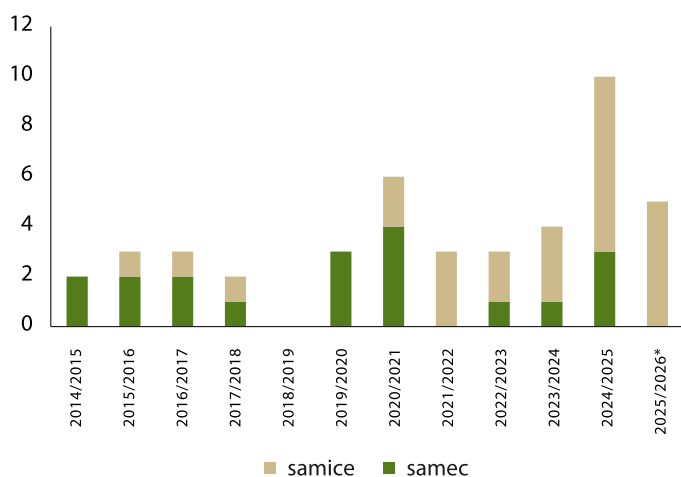
Počínaje zimou 2013/2014 probíhají v zámeckém parku i díky shovívavosti správce parku státního zámku Lednice Oty Bernada systematické zimní odchvy. Tyto odchvy mimo jiné prokázaly, že černohlávci lednické zimy opravdu zvládají, a to i dlouhodobě. Dosavadním rekordmanem je samec, kterého jsme si po jeho kroužkovateli důvěrně pojmenovali Karel. Byl kroužkovan 4. 2. 2014 a následně kontrolován v po sobě jdoucích zimách 2015/2016, 2016/2017 a 2017/2018. V zimě 2018/2019 zaznamenán nebyl, ale v té následující ano. Kontrola 31. 12. 2019 však byla jeho poslední.

Celkem bylo mezi lety 2014 a 2026 v měsících prosinec až únor odchyceno 201 jedinců v poměru pohlaví mírně vychýleném ve prospěch samců (1,1 : 1).

Podobný poměr pohlaví je i u ptáků, kteří byli v tomto období kontrolováni mezi zimami, tedy ptáků, u kterých můžeme

Počet odchycených pěnic černohlavých v měsících prosinec až únor v zimách 2014/2015 až 2025/2026* (* údaje do 4. 1. 2026)

Počet pěnic černohlavých, které úspěšně přezimovaly a vrátili se na zimoviště v jednotlivých zimách

říci, že úspěšně přezimovali a vrátili se na zimoviště. Celkem je těchto černohlávků 31 (16 samců a 15 samic).

Odchyty černohlávků v lednickém parku probíhají nejen v zimních měsících, ale nepravidelně už od druhé dekády října do konce března a pravidelně při akcích Vítání ptačího zpěvu a Festival ptactva. Díky tomu víme, že zimující černohlávci se na lokalitě objevují od druhé poloviny října a lze je zastihnout až do druhé poloviny března. Někteří ptáci nemusejí zimoviště opustit vůbec. To naznačuje samec kroužkovaný během Vítání ptačího zpěvu v roce 2016 (30. 4.), který byl kontrolován v zimě 2017/2018 (9. 2.).

Příznivý průběh zim však zřejmě není jediným faktorem, proč si černohlávci vybrali za své zimoviště právě Lednici. Roli hrála pravděpodobně i dostupnost potravy v podobě plodů dřevin. Z našich sledování vyplývá, že ve francouzské části parku, kde zmíněné odchyty probíhají, jsou mezi černohlávky nejoblíbenější tyto druhy (řazeno abecedně, nikoliv dle preference): břestovec západní, cesmína ostrolistá, dřišťál obecný, dřišťál Thunbergův, hlohyně šarlatová, jalovec viržinský, jmelí bílé, kalina obecná, korkovník amurský, loubinec pětistý, pámelník bílý, přísavník pětičetný, ptačí zob tupolistý var. *regelianum*, tis červený a zimolez Maackův. Plody tisu uvádí jako potravu u jednoho z odchycených samců v roce 1956 i Hájek. Kromě této přirozené potravy nepohrdnou ledniční černohlávci ani předkládanými jablky a slunečnicí.

– Během průměrné zimy je v posledních letech v lednickém parku sněhových dní málo. V popředí jedno ze dvou míst, kde se kroužkují odchycení ptáci.
Foto: Vlastimil Sajfrt

†† V prvních letech systematických odchytů byli ptáci značeni i barevnými kroužky. Na snímku samec TP 2772 (Karel), který je dosavadním rekordmanem v počtu zim prokazatelně strávených v lednickém parku. Foto: Vlastimil Sajfrt

† V mrazivých zimách létají černohlávci na proudící vodu; fotografie z 23. 1. 2000. U vody byli také odchyceni první černohlávci zimující v Lednici. Foto: Petr Berka

A kde tito černohlávci hnízdí? Dosavadní výsledky ukazovaly, že by se mohlo jednat o jedince z okruhu maximálně vyšších desítek kilometrů od Lednice. Pak jsme ale v lednu 2025 v zámeckém parku kontrolovali černohlávka okroužkovaného koncem října předchozího roku v zoologické zahradě v pražské Troji a vyvstaly nové otázky...

Vlastimil Sajfrt | je zástupcem vedoucího Správy CHKO Pálava. V Lednici s černohlávkami mrzne už třináctou zimu. Jeden stěžovatel o něm v minulosti napsal: „Jiní se učí od druhých, vy se učíte od Vyhnálky.“ U odchytu ptáků, a to nejen černohlávků, se nemýlí.

Vilém Vyhnálek | vede odbor životního prostředí Městského úřadu Hustopeče. První lednický zimující černohlávek byl v jeho přítomnosti chycen v prosinci 1979. V parku ho lze spatřit pouze v zimě, od března se věnuje svým oblíbeným bahňákům.

Akce Sylvia aneb fascinující svět migrace pěnice černohlavé

Úžasný svět ptačí migrace je u pěnice černohlavé ještě pestřejší, než by se mohlo na první pohled zdát. Právě tento nenápadný pěvec se stal jedním z modelových druhů pro studium tohoto fenoménu, a to díky své mimořádné variabilitě tahového chování. Bez velkého přehánění lze říci, že co populace, to vlastní strategie.

Jednou ze základních metod studia ptačí migrace i populační dynamiky je kroužkování. Přestože jde o metodu starou více než sto let, ani v době moderních sledovacích zařízení neztratila svůj význam. Naopak. Stále poskytuje cenná data, zejména pokud je prováděna systematicky a dlouhodobě. V České republice se na výzkumu podílí nejen profesionální ornitologové, ale i početná skupina amatérských kroužkovatelů. Právě z jejich iniciativy vznikla v roce 2012 akce Sylvia, zaměřená na studium podzimního tahu pěnic přes střední Evropu. Na křovinaté lokalitě nedaleko obce Choteč ve Středočeském kraji bylo vybudováno stabilní odchytné stanoviště, kde se od srpna do října každoročně v pravidelných intervalech kroužkují protahující ptáci. Za více než deset let bylo na lokalitě odchyceno a okroužkováno přes 33 000 jedinců 32 druhů ptáků, z nichž téměř 19 500 jedinců patřilo mezi pěnice. Akce se postupně proměnila nejen ve výzkumný projekt, ale také v praktickou školu určování ptáků a kroužkování pro nové zájemce.

Nejpočetnější druh odchytů

Po prvních letech bylo zřejmé, že se hlavním studovaným druhem stane pěnice černohlavá, která byla jednoznačně nejhojnějším druhem (přes 16 000 jedinců). Ostatní druhy pěnic byly na lokalitě odchytávány v menších počtech a jejich migrace

většinou končila již na začátku září. U pěnice černohlavé naopak tah touto dobou vrcholí a poskytuje dostatek údajů pro podrobnější analýzu podzimní migrace. Na začátku jsme si položili několik základních otázek. Jak dlouho podzimní průtah u pěnice černohlavé trvá? Kdy dosahuje vrcholu? Jaké je načasování tahu mladých a dospělých ptáků? Jak se tah liší podle pohlaví? Sledovali jsme také tukové zásoby, abychom posoudili, zda jsou střeoevropské zastávky pouze odpočinkovou pauzou, nebo se zde ptáci vykrmují na delší přelet.

Zajímalo nás i to, jaké je načasování tahu severně položených populací přes naše území. Z toho důvodu jsme měřili délku křídla, jelikož severně položené populace táhnou později, a protože stře-domořská zimoviště jsou již obsazena, musejí pokračovat dále na jih, často až do subsaharské Afriky. Dlouhá tahová cesta vyžaduje i o „koušek“ delší křídlo, a tak lze podle délky křídla zhruba rozlišit ptáky střeoevropské a severské populace. Výhodou bylo, že na stejné lokalitě probíhá i projekt zaměřený na studium hnízdních populací, takže jsme měli k dispozici i referenční údaje o délce křídla a hmotnosti místní populace. Zajímalo nás také, kterým směrem migrující pěnice z Chotče míří na zimoviště. Letí na jihozápad do západního Středomoří, na jihovýchod, nebo je lze očekávat i na Britských ostrovech? Odpověď závisí na spolupráci se zahraničními kolegy – tedy zda se námi okroužkovanou pěnicí podaří někomu znovu odchytit a pošle nám zprávu o jejím pohybu. Každý takový e-mail je pro nás malým svátkem.

Načasování tahu

Načasování tahu má u pěnice černohlavé svá omezení. Dospělí ptáci po hnízdění musejí načerpat dostatek energie, aby v poměrně krátké době vyměnili celé opeření, a teprve pak se

- V křovinách u středočeské obce Choteč natahují kroužkovatelé metry sítí už třináct let | Foto: Zdeněk Valeš
- † Pěnice černohlavá odchycená během akce Sylvia | Foto: Zdeněk Valeš
- Průběh podzimního tahu u mladých a dospělých jedinců pěnice černohlavé v jednotlivých dekádách od začátku srpna do konce října v letech 2012–2025 (n = 15 294 mladých jedinců, 1240 dospělých jedinců)
- Místa výskytu pěnic černohlavých kroužkovaných nebo kontrolovaných na Chotči: na podzim (VIII. – 15. XI., žlutě), v zimě (16. XI. – II., modře), na jaře (III. – IV., zeleně) a v hnízdní době (V. – VII., červeně). Zobrazeny jsou pouze nálezy v zahraničí.

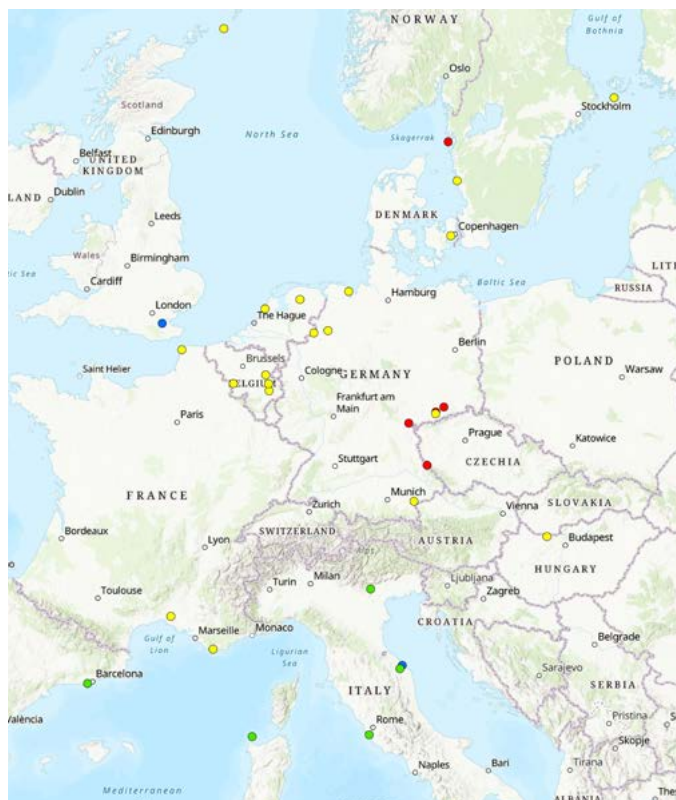
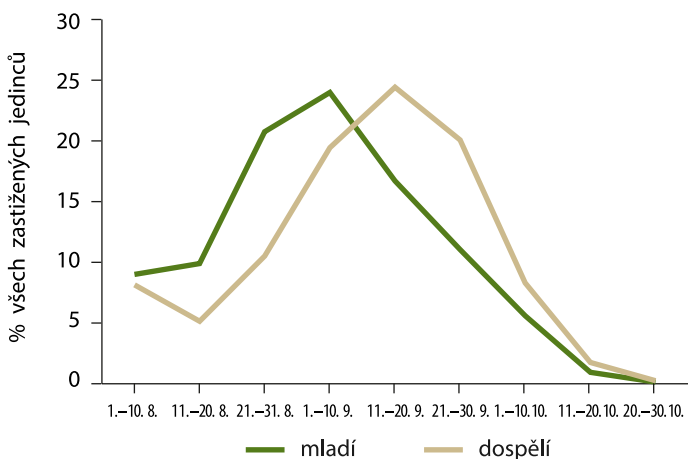
mohou připravit na tah do zimovišť. Mladí ptáci jsou na tom lépe, ale i oni musejí vyměnit část svého opeření. Peří mláďat v hnízdě totiž roste hodně rychle a jeho kvalita je horší než u dospělých jedinců. Podzimní tah proto začíná prakticky až po úplném přepelichání.

Zatímco vrchol tahu mladých ptáků jsme zaznamenali v první dekádě září, u dospělých ptáků je vrchol o deset dní později a úbytek ptáků pozvolnější než u mladých jedinců. Naše výsledky nepotvrdily, že by dospělí samci táhli dříve než samice, průběh tahu je velmi podobný, nicméně v průběhu října jsme odchytli 8 % všech samců, zatímco u samic to bylo 14 %. V říjnu přes naše území táhnou pravděpodobně již jen ptáci ze severně položených hnízdišť a větší počet samic může ukazovat na skutečnost, že samci do hnízdění investují méně než samice. To jim poskytuje výhodu – díky lepší tělesné kondici totiž mohou pelichat dříve, možná i rychleji, a tak většina samců protáhne přes naše území již v září. Na druhou stranu byl podíl dospělých ptáků na Chotči poměrně nízký, pouze kolem 7 %.

Průtah severských pěnic

Zvláštní pozornost jsme věnovali otázce, kdy přes Choteč prolétají severské populace. Nejvyšší počet jedinců s delšími křídly, než jsou typická pro místní populaci, jsme opakovaně zaznamenali v období hlavního tahu, tedy v první polovině září. Přímé potvrzení původu těchto „dlouhokřídých“ pěnic však naráží na známý limit kroužkování. I po více než deseti letech je počet zpětných hlášení poměrně nízký, což dobře ilustruje rozdíl mezi klasickými a moderními metodami značení. Přesto dostupné údaje ukazují, že přes naši lokalitu skutečně prolétají pěnice nejen ze severozápadní Evropy, ale i přímo ze Skandinávie.

Většina následných nálezů námi okroužkovaných jedinců pak pochází z Itálie a Francie, což naznačuje, že Choteč leží na jihozápadní tahové trase směřující do západní části Středomoří. Přesto se i zde podařilo zachytit několik pěnic letících „neobvyklým“ směrem na severozápad. Extrémním příkladem je mladá samice okroužkovaná 17. 9. 2013, která byla 12. 10. téhož roku kontrolována daleko na severozápadě

až na ostrůvku Fair Isle, ležícím severně od skotského pobřeží. Jiný jedinec, tentokrát samec, pak přinesl doklad o úspěšném přezimování na Britských ostrovech v zimě 2012/2013.

Společnými silami

Akce Sylvia je běh na dlouhou trať. Každý okroužkovaný pták je jen malým střípkem, který sám o sobě mnoho neprozradí, ale společně s tisíci dalšími postupně odhaluje skrytý řád ptačích cest a jejich změn. Nemůžeme mezi autory této krátké zprávy zahrnout všechny spolupracovníky, kteří se na odchycích podílejí, je jich totiž několik desítek. Chtěli bychom jim však poděkovat za jejich práci a entuziasmus – vždyť vstávají v brzkých ranních hodinách, ještě za tmy dojíždějí na lokalitu a natahují zde přes 500 metrů sítí, nemluvě o tom, že vždy přijíždíme na perfektně upravené, vysekané stanoviště, což obnáší hodiny vysekávání stovek metrů průseků. Věříme, že díky této úžasné partě se budeme i nadále pokoušet nahlížet do jedné z největších a nejpůsobnějších záhad přírody – ptačí migrace. ▲

**Zdeněk Valeš, Oldřich Myška,
Karel Pithart a František Novák**

7.G

**Příroda • Politika • Ekonomika • Energie •
Společnost • Klima • Média • Kultura •
(Eko) Styl • Hnutí • Znečištění • Výchova •
Zvířata**

Časopis **Sedmá generace** už 35 let představuje environmen-
tální a společenská témata a inspiruje k udržitelnému životu. A to
s cílem pomoci uchovat obyvatelný svět minimálně i pro dalších sedm
generací. Radi představíme cesty, jak na to, a dodáme naději, i Vám.
Ať už v tisku, e-verzích, audiích, knihách nebo debatách.

Najdete nás na: sedmagenerace.cz / FB / IG / YT / Bluesky

Jak pěje pěnice

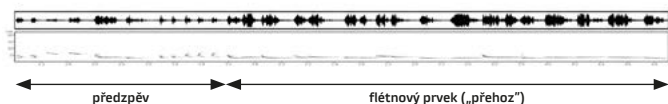
Pěnice je malý a hezký ptáček. Její šedá barva přechází do černé. Má pěkný hlas, a proto ji lidé chovají ve svých příbytcích, aby zpívala. Přirozenou stravou tohoto ptáčka jsou červi, nepřirozenou pak jsou veškeré ostatní potraviny.

Kniha dvacatera umění mistra Pavla Žídka, část přírodovědná. Asi 1463. Přeložila Alena Hadravová.

Vzpomínám, jak jsem jako studentka zaslechla vyprávět Jaroslava Škopka, dlouholetého pracovníka Kroužkovací stanice Národního muzea, že je to legrační, jak se v každém československém filmu, má-li se otevřeným oknem linout „zvuk přírody“, ozve pěnice hnědokřídlá. A je jedno, zda je za oknem lesík, zahrada či centrum města.

Pěnice černohlavá je podle mnohých našich vůbec nejlepším zpěvákem
Foto: Monika Suržinová

Zobrazení (spektrogram) zpěvu pěnice černohlavé. Na horním oscilogramu je pěkně vidět, že rozkmit (amplituda = hlasitost) druhé části je podstatně větší.

Nikdy jsem se nesnažila toto tvrzení ověřit, ale souhlasím, že vhodnější by určitě bylo použít hlas pěnice černohlavé. Krom toho, že je mnohem běžnější, je její zpěv podle mě také jedním z neoptimističtějších, které u nás můžeme slyšet. Každé jaro mě rozveselí, když se její jásavé trylkování ozve z kroví na naší zahradě.

Černohlávci ovšem nezpívají pro potěchu lidského ucha. Stejně jako ostatní pěvci se snaží svým zpěvem zastrašit případné rivaly – ostatní samečky – a zároveň přilákat samičky, aby se usadily právě v jejich teritoriu. V dubnu, kdy jejich přilet vrcholí, má člověk pocit, že zpívají neustále. Možná to tak

skoro je. Jedna ze starších studií totiž ukázala, že samečci, kteří obhájí lepší území, tedy takové, kde je dostatek úkrytů pro případná hnízda, zpívají více než ti v horších teritoriích.¹ To se odráželo i v tom, že samečci z párů, jež úspěšně vyvedly mladé, zpívali mnohem více než ti, jejichž hnízda byla sežrána. Pro samičky tak může být zpěvní aktivita samečka důležitým vodítkem při výběru potenciálního partnera.

Pozdější studie se zpěvu pěnic černohlavých věnovaly detailněji a zabývaly se funkcemi jeho dvou dobře odlišitelných částí. Anglicky je nazývají „warble“ a „whistle“, ale překládat první, méně melodickou část jako trylkování a druhou jako hvízdání mi nepřišlo výstižné. Proto jsem zapátrala ve své knihovně a našla pěkný popis v knize *Naši pěvci* od pánů Šťastného a Drchala. Ti, krom toho, že černohlávka zmiňují jako jednoho z našich nejlepších zpěváků, rovněž praví: *Celá píseň se skládá z tichého švitořivého předzpěvu, po něm následuje zvukný flétnový trylek, tzv. „přehoz“.*

Je to popis opravdu přiléhavý a poměrně nedávný výzkum ukázal i to, že první, švitořivá část zpěvu je nejen tišší než následný trylek, ale také rozmanitější a nelze vyloučit, že slouží k rozpoznávání jednotlivých samečků. Trylek je mnohem méně variabilní, protože obsahuje jen malý počet elementů a ty jsou navíc častěji sdílené mezi samečkami na stejné lokalitě. Následné playbackové pokusy navíc odhalily, že samečci mnohem agresivněji reagují na přehrávání celého zpěvu nebo jeho koncové části než na samostatný švitořivý začátek.² Zároveň po takové provokaci, představující vetřelce v teritoriu, prodloužili vlastní koncovou trylkovou část. Je tedy možné, že první část zpěvu je určena především samičkám, přesně tak, jak uvažovali někteří pozorní výzkumníci v polovině minulého století. Zda tomu tak je, mohou odhalit další pokusy, už teď je ale zjevné, že první část zpěvu slouží ke komunikaci na malou vzdálenost, zatímco hlasitý trylek používají samečci při vzájemných střetech.

Samičky černohlávek ovšem nelze považovat za pouhé posluchačky. Srovnávací studie, která se zabývá zpěvem samic pěvců v mírném pásu, uvádí, že byl u pěnic černohlavých prokázán i zpěv samiček.³ Přiznám se, že jsem doposud nezkoumala, kdo nám to na zahradě zpívá. Tak si říkám, že letošní jaro nebudu na zahradě černohlávky jen poslouchat, ale zkusím i zjistit, jakou že má příslušný zpěvák čepičku. A vás vyzývám k témuž! Při zadávání pozorování do faunistické databáze Avif vyplňte prosím vždy také pohlaví a aktivitu – v tomto případě zpěv. Zpěv samiček ptačích druhů mírného pásu je neprávem přehlížen, tak na jaře nejen poslouchajte, ale také pozorujte a třeba se ukáže, že „černohlávky“ s hnědou čepičkou zpívají častěji, než se myslelo. ▲

- Hoi-Leitner M., Nechtelberger H., Hoi H. (1995) Song Rate as a Signal for Nest Site Quality in Blackcaps (*Sylvia atricapilla*). *Behavioral Ecology and Sociobiology* 37(6): 399–405.
- Linossier J., Courvoisier H., Aubin T. (2015) The two parts of the blackcap song: Acoustic analysis and male responses to playbacks. *Behavioural Processes* 121: 87–92.
- Garamszegi L. Z., Zaprianova Pavlova D., Eens M., Möller A. P. (2007) The evolution of song in female birds in Europe. *Behavioral Ecology* 18(1): 86–96.

Tereza Petrusková | se k výzkumu zpěvu ptáků dostala víceméně náhodou během svého doktorátu, při studiu teritoriálního chování lindušek. Tento zájem ji dovedl až k založení bioakustické skupiny na katedře ekologie PřF UK, kde se zabývá zejména změnami zpěvu v prostoru a čase a rozpoznávání jedinců podle zpěvu.

Jak hnízdí pěnice černohlavá

Pokud při procházce lesem nebo parkem naleznete v hustém porostu nízko nad zemí malé miskovité a podezřele chatrné hnízdo, patří s velkou pravděpodobností pěnici černohlavé. Díky svojí početnosti a výskytu téměř ve všech typech stromové a keřové vegetace, pohlavnímu dimorfismu a odolnosti hnízdících ptáků vůči vyrušování představuje vhodný model pro studium různých otázek spojených s hnízděním.

Z našich druhů pěnic začínají černohlávci hnízdit nejdříve. Mimo horské oblasti trvá období kladení vajec od poloviny dubna do konce července s vrcholem v první dekádě května. Nástup hnízdění aktivity bývá v rámci populace poměrně synchronní. Další průběh však závisí na množství hnízdních ztrát a četnosti opakovaných hnízdění v daném roce. V horách nad 1000 m je, ve srovnání s jinými běžnými druhy pěvců, hnízdění pěnic černohlavých nápadně opožděné, s vrcholem až v červnu. Zajímavé je také to, že u tohoto druhu u nás nedošlo během posledních 30 let k výraznějšímu – pokud vůbec nějakému – urychlení začátku hnízdění.

Stavba hnízda

Zejména na začátku hnízdní sezony lze ve vhodném porostu nalézt větší počet nedokončených základů hnízd v podobě hromádky suchých stébel naskládaných na sebe. Jedná se o tzv. samčí hnízda, budovaná během námluv v naději, že si samice jedno z nich vybere a pár ho poté společně dostaví. Dokončení hnízda trvá obvykle do tří dnů, některé páry to stihnou i za jediný den. V otázce umístění hnízda není pěnice černohlavá nijak vyhraněná. Jako podklad jí poslouží jakákoli dostupná vegetace. V lužních porostech, tedy prostředí s nejvyšší hnízdní hustotou, bývá nejvíce hnízd nalézáno v keřích střemchy a bezu černého, v závojích popínavého chmele a v porostech vysokých kopřiv. Ve smrkových monokulturách bez keřového patra hnízdí ochotně v nízkých hustých smrčcích, v koncích převislých větví vysokých stromů i v suchých větvičkách bez jehličí ve spodní části kmenů, zatímco nepřítomnost bylinného patra si zde dokáže vynahradit hnízděním v kapradinách. Nijak zvlášť nevyhledává trnité keře, ale ani se jim nevyhýbá. Totéž platí i o exotických dřevinách v městských parcích. Pro hnízda v bylinném patře je typické využití nějaké další podpůrné struktury (suchý klacek, polámané staré stonky), zatímco hnízda ve stylu rákosníka, upevněná výhradně na svislých stoncích, nejsou běžná. Charakter a etážovitost dostupné vegetace určuje i výšku hnízd nad zemí. Většinou je to kolem 1 m (0–8 m), ale ani hnízda do 5 m nad zemí nejsou nijak výjimečná, spíš je nedokážeme tak snadno nalézt.

Hnízdo je miskovité, s průměrem kotlinky kolem 6 cm. Postaveno je především ze suchých travních stébel. Zelené části rostlin jsou zabudovány jen zřídka, zatímco peří lze v hnízdě nalézt jen zcela výjimečně. Typické je upevnění hnízda k podkladu pomocí pavučin, kotlinka bývá vystlaná jemnějším materiálem typu žíní a kořínků. Použití umělých materiálů není běžné, ale najdou se i hnízda spletená z plastových provázků.

Hnízda pěnice černohlavé jsou nápadná svojí řídkou konstrukcí až průhledností. To může představovat výhodu, neboť v takovém hnízdě se drží méně vlhkosti, organického odpadu a ektoparazitů. Cenou za tuto sanitární funkci je zvýšené riziko protržení kotlinky a propadnutí vejce či mláděte. Stává se také, že vejce pouze zapadne do řídkého dna kotlinky, což zabrání jeho otáčení během inkubace a takové vejce se již nevylíhne. Navzdory své odlehčené konstrukci přetrvává řada hnízd až do následujícího roku. K opakovanému použití stejného hnízda však dochází jen výjimečně, a to i v rámci jedné hnízdní sezony. Běžná je naopak recyklace hnízdního materiálu, ke které se uchylují nejen samotní majitelé, ale i cizí druhy (často budničci).

Snůška

Kompletní snůška obsahuje od dvou do šesti, nejčastěji pět vajec. Průměrná velikost snůšky plynule klesá v průběhu hnízdní sezony. Typická snůška zahájená v květnu obsahuje pět vajec, v červnu čtyři, v červenci už pouze tři vejce. Menší velikost snůšek nacházených později v sezoně je zčásti vysvětlitelná tím, že se často jedná o opakovaná (náhradní) hnízdění stejných samic, jejichž reprodukční úsilí již bylo vyčerpáno. Nejčasnější dubnové snůšky bývají v průměru také o něco menší než ty květnové, nejspíš kvůli horší dostupnosti potravy v tomto období. Na rozdíl od nápadné sezonní variability jsou rozdíly ve velikosti snůšek mezi různými typy hnízdního prostředí celkem nepatrné. Vejce pěnic jsou typicky „vejčitého“ tvaru s rozměry kolem 19,6 × 14,7 mm. S pořadím kladení se v rámci snůšky vejce zvětšují, přičemž to poslední bývá někdy výrazně větší. Ve zbarvení vajec lze rozeznat tři úrovně. Bělavý až nažloutlý podklad je překryt tmavšími rozptýlenými skvrnkami v různých odstínech hnědé, na jejichž povrchu mohou být navíc ještě drobné tmavší skvrnky, někdy tvořící věneček kolem tupého pólu. Nápadné je tzv. erytrické zbarvení (se stejnou kresbou, ale celkově laděné do červené), vyskytující se v různých populacích s četností od jednotek až do nižších desítek procent. Zbarvení vajec se obecně velmi liší mezi jednotlivými samicemi (snůškami), zatímco vejce v rámci jedné snůšky jsou si mnohem podobnější. Může se jednat o typ evoluční odpovědi hostitele na riziko hnízdního parazitismu ze strany kukačky, jemuž byly pěnice historicky vystaveny. V současnosti není pěnice černohlavá pravidelným hostitelem kukačky, pravděpodobně právě díky dobré schopnosti rozlišovat a vyhazovat cizí vejce.

Vejce pěnice kladou brzy ráno, během prvních dvou hodin po východu slunce. Samice se přitom zdrží na hnízdě obvykle méně než hodinu. Již od prvního dne kladení navštěvují oba rodiče hnízdo nepravidelně v průběhu dne, přičemž četnost a trvání návštěv se postupně zvyšuje s počtem nakladených vajec. V den snesení předposledního vejce již probíhá téměř plná inkubace a některé samice poprvé nocují na hnízdě. Ode dne snesení posledního vejce lze již pozorovat plně vyvinuté inkubační chování, které se potom až do počátku líhnutí příliš nemění.

Inkubace a péče o mláďata

Pěnice černohlavá patří k menšině našich pěvců, u nichž se na inkubaci pravidelně a významně podílí i samec. Díky výraznému pohlavnímu dimorfismu lze navíc tento fenomén snadno

††† Pěnice černohlavá je velmi přizpůsobivá a dokáže zahnídit prakticky v jakékoli dostupné vegetaci. Keře planého angreštu vyhledávají pěnice zejména na začátku hnízdní sezony, ještě před olistěním ostatních keřů.

! Foto: Karel Weidinger

†† V horských smrčínách bez keřového i bylinného patra poslouží pěnicím ke hnízdění kapradiny ! Foto: Karel Weidinger

† Běžné je hnízdění pěnic v tenkých koncových větvích smrku. Zajímavostí této snůšky je neobvyklé uspořádání vajec ve dvou vrstvách. ! Foto: Karel Weidinger

***V bučinách s chybějícím keřovým patrem hnízdí ve výmladcích buku, často v jeho okusových formách ! Foto: Karel Weidinger

*** Dokážou zahnídit i v suché, neolistěné vegetaci – jako v případě tohoto zcela odkrytého hnízda v loňském rákosu ! Foto: Karel Weidinger

✓ Střemcha je jedním z nejčastěji využívaných hnízdních keřů, velmi neobvyklé je ale zastlání zelených listů do hnízdní kotlinky ! Foto: Karel Weidinger

Pozn.: Zákon č. 114/1992 Sb. zakazuje u volně žijících ptáků mimo jiné poškozovat nebo ničit hnízda a vejce a úmyslně vyrušovat ptáky, zejména během hnízdění a odchovu mláďat. Fotografie hnízd byly pořízeny během výzkumu hnízdní biologie s potřebným povolením orgánu ochrany přírody.

pozorovat při kontrolách hnízd i bez odchytu a značení jedinců. Celodenní kamerové záznamy odhalily pravidelné střídání obou rodičů. Na každého rodiče připadne za den kolem 25, ale i přes 50 směn v délce okolo 25 minut, přičemž průměrné hodnoty pro samici jsou mírně vyšší než pro samce. Díky zapojení obou rodičů je výsledná intenzita denní inkubace (podíl z doby denní aktivity, kdy jsou vejce zahřívána) poměrně vysoká – kolem 91 %. Pracovní nasazení jednotlivých samců se však velmi liší. Na celkové době inkubace se samec podílí v průměru 36 %, nejvýše 58 %, zatímco asi 5 % samců během daného dne neinkubuje vůbec. Menší příspěvek samce je samice schopna do jisté míry vynahradit zvýšením vlastního úsilí. V noci inkubuje výhradně samice a hnízdo opouští jen v případě vyrušení.

Délka inkubace je u tohoto druhu poměrně krátká. Líhnutí začíná typicky jedenáctý den po dni snesení posledního vejce a mláďata se vylíhnou obvykle v průběhu jednoho až dvou kalendářních dnů. Mladší mláďata musejí být na hnízdě pravidelně zahřívána, s jejich věkem přítomnost rodičů na hnízdě

postupně klesá. Podíl obou rodičů na zahřívání mláďat je podobný jako v případě inkubace. Rozdíl je v tom, že celková doba zahřívání je rozdělena do většího počtu kratších směn – nutný důsledek potřeby mláďata střídavě zahřívát a krmit. Např. mláďata ve věku 3–4 dnů jsou zahřívána asi 120× za den po dobu kolem 5 minut, přičemž výsledná intenzita denního zahřívání je kolem 64 %. Endotermie (schopnost udržovat stálou tělesnou teplotu) se u mláďat vyvíjí od věku sedmi dnů a potřeba zahřívání poté klesá. Mláďata ve věku 8–11 dnů jsou zahřívána již jen asi 10× za den po dobu kolem 4 minut a celková intenzita zahřívání klesá pod 5 %. Nižší potřeba zahřívání se projevuje i v noci, ale v daleko menší míře. Zatímco mladší mláďata jsou v noci zahřívána vždy, po dosažení endotermie se tak děje asi v 75 % případů. Většina samic tak tráví noc na hnízdě pravidelně až do vyvedení mláďat. Jak s věkem mláďat klesá potřeba zahřívání, rostou jejich nároky na přísun potravy. Ta sestává především z drobného hmyzu, přičemž

- ˘ Mláďata jsou nejprve krmena výhradně hmyzem a pavouky, později jim rodiče přinášejí i rostlinnou potravu | Foto: Libor Šejna (makov.cz)
- † Varovným postojem a křikem se samice snaží zahnat predátora od hnízda | Foto: Gérard Meyer (CC BY 2.0)
- Po opuštění hnízda zůstávají sourozenci ještě několik týdnů pospolu | Foto: Verity Hill (rsfb-images.com)
- ˘ Rodiče krmí mláďata ještě asi dva týdny po opuštění hnízda | Foto: Bob Hall (CC BY-NC-ND 2.0)

velikost donášené kořisti se s věkem mláďat výrazně nemění. Významnou složkou potravy starších mláďat, zejména později v sezoně, jsou nejrůznější dužnaté plody. Např. v době zrání ostružin zůstávají po vyvedených mláďatech typicky fialově pokálená hnízda. Mláďata ve věku 3–4 dnů jsou krmena v průměru celkem 11× za hodinu, ve věku 8–11 dnů potom asi 14× za hodinu. Zatímco u mladších mláďat se oba rodiče podílejí na krmení rovným dílem, s věkem mláďat podíl samce mírně klesá. Doba denní aktivity rodičů v průběhu hnízdní sezony kopíruje měnící se délku světlé části dne, kterou pěníce využívají prakticky beze zbytku. Během péče o mláďata trvá denní aktivita v průměru o necelou hodinu déle než během inkubace. Při délce aktivity 15–16 hodin to představuje pro každého z rodičů v průměru něco přes 100 krmení za den, ale u některých jedinců to může být až trojnásobek. V průběhu dne se intenzita rodičovské péče mění jen nevýrazně, mnohem nápadnější je variabilita mezi jednotlivými páry.

Vyvedení mláďat a hnízdní úspěšnost

Hnízdo opouštějí mláďata „dobrovolně“ nejčastěji jedenáctý den po začátku líhnutí, jen výjimečně až po 14 dnech. Z hnízda se rozlézají po vegetaci či vyskakují jednotlivě v rozpětí jednotek minut až hodin, často i během dvou kalendářních dnů. K opuštění hnízda dochází kdykoli během světlé části dne, častěji dopoledne. Běžné je „vynucené“ vyvedení všech mláďat najednou, vyvolané vyrušením nebo útokem predátora. Předčasně opustit hnízdo a přežít jsou mláďata schopna již od věku 8–9 dnů. Po opuštění hnízda zůstávají rodinky pohromadě ještě po dobu 2–3 týdnů. Celkově lze říct, že příspěvek samců k péči o potomstvo je u tohoto druhu příkladný v průběhu celého hnízdění, přece jen se ale samci více podílejí na péči

o mláďata než na inkubaci. Pomoc samce a spolupráce obou partnerů v rámci páru významně zvyšují šanci na úspěšné vyhníždění. Jen zcela výjimečně, např. po úhynu partnera, dokáže vysedět vejce a odchovat mláďata jen jeden z rodičů. Jedná se o teritoriální a sociálně monogamní druh, polygamie je patrně vzácná.

Úspěšným vyvedením alespoň jednoho mláďete končí jen asi 20–30 % hníždění. Některé z úspěšných párů zahníždí podruhé, přičemž celková četnost druhých hníždění v populaci patrně nepřesahuje 10 %. Neúspěšné páry opakovaně zahajují i několik náhradních hníždění po sobě (v zajetí až 7 snůšek). Kromě ztrát celých hnízd dochází běžně ke ztrátám jednotlivých vajec a mláďat. Zatímco nevyklíhlá vejce zůstávají v hnízdě (líhivost je kolem 95 %), uhynulá (umírající) mláďata bývají z hnízda rodiči vynesena (podobně jako zbytky skořápek po predaci). V důsledku těchto ztrát je průměrný počet vyváděných mláďat asi o jedno nižší než průměrná velikost snůšky.

Jednoznačně hlavní příčinou neúspěšného hníždění je predace, na kterou připadá kolem 90 % celkové mortality (což platí i pro další podobně hnízdící pěvce). Díky kamerovým záznamům máme dnes k dispozici data o skutečných, nikoli jen domnělých predátorech. Pěnice ani jiné druhy pěvců nemají „svého“ predátora. Predátoři jsou v tomto ohledu nevybíraví a vyplní jednoduše to hnízdo, které právě najdou. Alespoň příležitostným predátorem přitom může být prakticky jakýkoli druh požívací živočišnou potravu dané velikosti. Obecně lze říct, že asi 40 % celkových predačních ztrát na hnízdech pěnic mají na svědomí krkavcovití (především sojka), dalších 40 % šelmy (v drtivé většině kuna – oba druhy), zatímco zbylých 20 % připadá na vše ostatní (hlodavci, dravci, strakapoudi a další). I pro pěnice platí, že druhové složení jejich predátorů zaleží především na místě a době sledování.

Nabízí se otázka, zda se pěnice mohou vůči predaci nějak bránit. Nepřímá obrana v podobě dobře ukrytého hnízda není

příliš účinná, neboť každé místo je nalezitelné a dostupné alespoň pro některou kategorii predátorů. K nenápadnosti hnízda přispívá i to, že mláďata začínají hlasitě žadonit až po dosažení endotermie, kdy potřeba potravy převáží nad rizikem prozrazení hnízda a kdy již mláďata mohou hnízdo opustit. Pokud je nepřítel (člověk) včas odhalen, snaží se ho někteří jedinci za hlasitého pokřiku odlákat od hnízda, většina ptáků však při vyrušení tiše zmizí a nanejvýš zpovzdálí varuje. Když už dojde k prozrazení hnízda, nastupuje přímá obrana. Zatímco v lýtých soubojích s plískem, norníkem nebo myšicí pěnice obvykle prohrává, proti veverce nebo plchu velkému již nemá šanci, o větších predátorech nemluvě. Ne každý útok predátora končí zničením celého hnízda, např. sojka někdy uloupí jen jediné vejce. Pěnice si nechají líbit ztrátu nanejvýš 1–2 vajec, potom už zbylá vejce obvykle opouštějí. Nejlepší obranou pěnic proti predaci hnízd se tak zdá být evoluční přizpůsobení jejich hnízdního cyklu. Ten je poměrně krátký (intenzivní inkubace, rychlý růst mláďat, schopnost předčasně opustit hnízdo), což snižuje dobu vystavení predačnímu riziku. Navíc v případě neúspěchu může rychle za sebou následovat několik náhradních hníždění.

Až tedy najdete prázdné hnízdo černoohlávka v keři, ze kterého právě vylétla sojka, nezoufejte. Je to tragédie pro zahubené potomstvo, nikoli nutně pro daný pár, a už vůbec ne pro populaci. Tento druh je tomu dobře přizpůsoben. Trend populační početnosti, utěšeně rostoucí navzdory všemu řádění predátorů a dalším příkořím současného světa, je toho nejlepším dokladem. ▲

Karel Weidinger | působí na katedře zoologie PřF UP v Olomouci, kde se zabývá ekologií a chováním ptáků. Zaměřuje se na hnízdní biologii a monitoring predace hnízd. Hnízda (nejen) pěnic sleduje již od středoškolských let a dosud ho to nepřestalo bavit.

Co je nezabije, to je posílí? Nespoléhejte na to

Více než miliarda ptáků ročně – to je číslo, které odborné odhady¹ uvádějí jako počet ptáků, kteří v USA každý rok uhynou na následky kolizí se sklem. Nové výzkumy ukazují, že toto číslo je výrazně podhodnocené. Nejsou do něj totiž zahrnuti ptáci, kteří sice po nárazu uletí, ale později na následky kolize uhynou. Celosvětové číslo tedy bude výrazně vyšší.

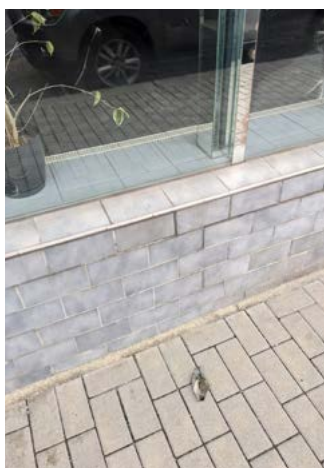
Možná jste se někdy ocitli v situaci, kdy sedíte na zahradě a najednou se ozve rána. Leknete se. Pohlédnete směrem k oknu a pod ním se na vás dívá malé opeřené stvoření. Dáte ho do krabice, vzpomenete si na známý citát Friedricha Nietzscheho a řeknete si: To bude dobré, aspoň už víš, že tu sklo je. Ale dobré to zdaleka být nemusí. I když zavoláte na pomoc záchrannou stanici.

Ukazuje se totiž, že zranění způsobená nárazem přežije pouze 40 % ptáků. Více než polovina jich v záchranných stanicích

jediný pták je uveden jako zraněný. Ze všech našich pěnic je na tom pěnice černohlavá nejhůře, záznamy u ostatních bychom spočítali na prstech jedné ruky.

I když je obecně pro ptáky v tomto ohledu nejrizikovějším obdobím podzimní migrace, kdy táhnou i mladí, nezkušení jedinci, data z Avifu tomu v případě černohlávky neodpovídají. Nejvíce záznamů (12) je naopak z dubna, tedy z období příletu na hnízdiště. Následuje přelom září a října (zmíněné nejrizikovější období) s 9 záznamy. V této době přitom běží kampaň Týden skleněného zabijáka, kdy nálezy zadává nejvíce lidí. Pěnice černohlavé se ale během tahu zdržují převážně ve volné krajině v hustých křovinách s dostatkem bobulí, například bezu černého. Zde naštěstí riziko nárazu do skel většinou nehrozí. Jejich tah vrcholí dříve než zmíněná kampaň, proto zřejmě pochází více záznamů z jara. Dospělí jsou často věrní svému hnízdišti, které již znají, zato mladí, nezkušení ptáci si musejí najít svá místa k hnízdění v naprosto neznámém prostředí.

Pěnice černohlavé můžeme tou dobou slyšet i v zahradách a parcích, obklopených množstvím skleněných ploch. Pokud náraz do nich přežijí a těžce se nezraní, budou již o sklu vědět a třeba je to opravdu posílí. Ale nespoléhejme na to, takové štěstí většina z nich

¹ Nálezy pocházejí z nejrozličnějších míst po celé republice – od protihlukových stěn, komerčních objektů na okraji měst, školních areálů, budov poblíž parků i od rodinných domů. Zde pěnice narazila do výlohy v Českých Budějovicích; 8. října 2024 | Foto: Filip Tuháček

➤ Černohlávek nalezený mrtvý pod skleněnou plochou na rodinném domě v Bystřici nad Pernštejnem; 7. října 2023 | Foto: Petr Slabý

➤ Nejjednodušším řešením jsou polepy v rozestupech 10 cm od sebe – každý ptačí život má cenu! | Foto: Tereza Valchářová

umírá na následky vnitřních zranění. Ti, které nenajdete, se stanou snadnými oběťmi predátorů. Proto jestliže tuto zkušenost máte, snažte se situaci řešit. A nejlépe preventivně, aby se tím nešťastníkem nestal třeba letošní pták roku.

Nenechme se mýlit tím, že pěnice žijí skrytým životem v hustém kroví a jen zřídka je můžeme zahlédnout na krmítku. Zdání, že nemají důvod létat k oknu, klame. Pokud sklo věrně zrcadlí okolní kroviny, budou pro ně lákavým cílem, zvláště při vyplašení. Právě tak jsou pro ně nebezpečné číré plochy umístěné v letové trase mezi vegetací. Ve skutečnosti je pěnice černohlavá poměrně běžnou obětí kolizí se skly: ve faunistické databázi Avif najdeme od roku 2015 už 40 záznamů. Pouze

nemá. Tento problém má řešení. Stačí plochu pro ptáky zviditelnit nebo omezit zrcadlení. Toho dosáhneme umístěním celoplošného vzoru na vnější stranu plochy. Vzor může mít jakýkoli tvar, může být i velmi decentní a estetický. Měl by ale splňovat jednoduché pravidlo – rozestupy mezi motivy by neměly přesáhnout šíři lidské dlaně, tedy asi 10 cm. Pro menší plochy, převážně rodinné domy, nabízí obchod ČSO samolepky různých typů. Větší, komerční objekty, doporučujeme řešit celoplošně aplikací velkoformátového potisku – s tím vám v ČSO rádi pomůžeme.

A pokud teprve stavíte, vyhněte se čírým zábradlím a oblíbeným vysoce reflexním sklům, která věrně zrcadlí okolí. Ta jsou pro ptáky nejnebezpečnější. Nechápu zrcadlení a v odrazu přírody hledají úkryt. Matné a vzorované sklo je bezpečné nejen pro letošního ptáka roku, ale i všechny další ptáky.

Za dlouhodobou podporu kampaně za bezpečná skla děkujeme AGC Flat Glass Czech, a. s.

Gabriela Dobruská | se problematice kolizí ptáků se skly věnuje po stránce vzdělávání a osvěty. Koordinuje kampaň Týden skleněného zabijáka a podílí se na pořádání seminářů a výrobě informačních materiálů.

¹ Kornreich A a kol. (2024): Rehabilitation outcomes of bird-building collision victims in the Northeastern United States. *PLoS ONE* 19(8): e0306362. <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0306362>.

Tragická stříbrná příčka pro pěnici černohlavou

Pěnice černohlavá patřila pro svůj melodický zpěv a elegantní vzhled odedávna k nejoblíbenějším ptákům, přesto to s námi nikdy neměla zrovna lehké. Ačkoli ptáčnické řemeslo už v našich končinách vymizelo, dodnes je černohlávek druhou nejčastější obětí nelegálního zabíjení ptáků ve Středomoří.

Proti nadměrnému lovu ptáků, který někdy vedl až k vyhubení druhů, jako byl holub stěhovavý nebo alka velká, se ochránci přírody vymezovali odjakživa. Snaha zastavit bezuzdné zabíjení volavek, rajek či potápek pro perí coby ozdobu klobouků vedla Emily Williamsovou v roce 1889 k založení britské Společnosti na ochranu ptáků (dnešní Royal Society for the Protection of Birds) a roku 1896 ji následovaly Harriet Hemenwayová a Minna B. Hallová, když v Massachusetts založily Audubonovu společnost (dnešní Národní Audubonova společnost). V reakci na narůstající rizika včetně lovu a pronásledování, kterým ptáci čelili, také roku 1922 vznikla Mezinárodní rada pro ochranu ptáků, která se v roce 1993 transformovala do BirdLife International.

I přes dlouhodobé úsilí o zastavení lovu jsou ptáci zabíjeni dodnes, především ve Středomoří. Nedávná souhrnná zpráva¹ ukázala, že každoročně tu hyne až 25 milionů ptáků (viz *Ptačí svět* 4/2025). Mezi tři nejčastější oběti pytláků patří pěnkava obecná s průměrně 2,9 milionu, pěnice černohlavá s 1,8 milionu a křepelka polní s 1,6 milionu ročně zabitých jedinců.

Klecoví ptáci

Ještě před sto lety se u nás pěnice běžně chovaly v klecích. V 19. století je chytali zejména v Itálii, která zásobovala celou Evropu. V roce 1882 popisuje Veselý: „Jak ohromné množství se jich v Itálii pochyťá, vysvítá nejlépe z toho, že jediný pražský obchodník s ptáky, pan Frant. Petzold, obdrží jich odtamtud co rok několik set, a to za ceny nesmírně levné. U nás stojí chycený černoušek 1–1,5 zlatky, osvědčení pěvci však prodávají se po 5,6 až 10 zlatých.“² Ptáčníci ale pěnice chytali i v Česku, a to pomocí „vejchytů“ – mezi proutky černého bezu se zralými bobulemi políčili vějíčky namazané lepem, na které se hladoví ptáci nalepili. Dnes je odchyt volně žijících ptáků zakázán zákonem č. 114/1992 Sb., o ochraně přírody a krajiny.

Sítě, lep a vábničky

V současnosti se pytláctví proměnilo v organizovaný zločin poháněný vidinou vysokého zisku. Pěnice černohlavá je snadným cílem – je velmi početná, snadno reaguje na hlasové vábení a usedá do husté vegetace, kde na ni mají pytláci políčeno. Zejména na kyperském černém trhu končí v restauracích, kde dodnes připravují zakázanou pochoutku „ambelopoulia“. Ochota lidí zaplatit vysoké částky za talíř plný ptačích tělíček ukazuje, že dnešní pytláctví má s někdejší potřebou obživy pramálo společného – jde především o byznys.

Metody používané pytláky se v poslední době zdokonalují. Tradiční síť a tyčinky s lepem doplňují elektronické vábničky, jež přehrávají hlasy pěvců dlouho do noci a přitahují ptáky přímo do

Tato samice chycená na lep na Kypru měla štěstí – byla vysvobozena, a přestože ztratila několik per, dokázala po vypuštění sama odletět. Foto: CABS, komitee.de

pastí. Tato zařízení nejen zvyšují účinnost lovu, ale také rozšiřují spektrum obětí – včetně silně ubývajících či chráněných druhů.

Jedním z center ilegálního zabíjení je vedle Itálie či Egypta také Libanon, kde každoročně zahyne kolem 2,5 milionu ptáků. Na základě fotografií sdílených na sociálních sítích tam bylo mezi lety 2011–2023 identifikováno 212 druhů zabitých ptáků a pěnice černohlavá patřila mezi pět nejčastějších z nich³. To, že jsou pytláci na fotografiích často jasně rozpoznatelní, ukazuje, že kvůli slabému vymáhání práva necítí žádné riziko postihu.

Co funguje?

Ilegální lov představuje pro tažné ptáky obrovskou zátěž, která se počítá s dalšími hrozbami, jako je ztráta vhodných stanovišť či klimatická změna. Evropská unie proto považuje nelegální zabíjení ptáků za zásadní překážku obnovy populací a zdůrazňuje nutnost mezinárodní spolupráce, důsledného vymáhání práva a dlouhodobého monitoringu.

Zkušenosti z terénu ukazují, že když se posílí hlídky a policie skutečně zasahuje, počet aktivních pastí výrazně klesá, a přísné tresty mají odstrašující dopad. Vysoké počty zabitých černohlávků se na početnosti jejich evropské populace zatím naštěstí neprojeví. Chceme-li ale jejich zpěv slyšet i nadále, měli bychom využít všechny nástroje, které k ochraně tažných ptáků máme.

Alena Klvaňová

Příspěvek na boj proti ptačímu masakru ve Středomoří a na ochranu stěhovavých ptáků na tahu i na hnízdištích je možné přes ČSO: 70 % prostředků získaných od dárců posíláme středomořským partnerům na posílení protipytláckých hlídek, prohloubení spolupráce s policií, osvětu a vzdělávání či prosazování úprav legislativy. Zbýlých 30 % financí používáme na zlepšení životních podmínek stěhovavých ptáků u nás – třeba na ochranu hnízdišť nebo odstraňování antropogenních pastí.

DAROVAT NA OCHRANU STĚHOVAVÝCH PTÁKŮ JE MOŽNÉ

- Přes zabezpečený dárcovský portál www.darujme.cz/let-o-zivot, který je vhodný zejména pro rychlé platby kartou nebo zrychleným on-line převodem.
- Klasickým převodem:
číslo transparentního účtu: 2800277111/2010;
specifický symbol: v případě člena ČSO jde o členské číslo (na požádání sdělíme na dary@birdlife.cz nebo clenove@birdlife.cz);
variabilní symbol: 48.

Všem dárcům srdečně děkujeme!

¹ BirdLife International a EuroNatur 2025.

² In Jiří Baum: *Ptačtvo Velké Prahy*. Orbis, Praha 1941.

³ Raine A. F. a kol. 2025; *Oryx* 59 (2).

Jak přilákat pěnice na zahradu

Text a foto Denis Matthey

V České republice žije pět druhů pěnic. Všechny kromě nejvzácnější pěnice vlašské běžně navštěvují naše zahrady během tahu, zejména na konci léta, kdy je můžeme pozorovat, jak se krmí na bobulích, u jezírka nebo u kompostu. Jak zahradu uzpůsobit, aby se stala oblíbenou zastávkou těchto nenápadných, ale elegantních zpěváků?

Pěnice černohlavá a pěnice pokřovní běžně hnízdí po celém území republiky, včetně zahrad, pokud zde najdou vhodné podmínky. Pěnice hnědokřídlá dává přednost otevřené krajině s vysokými rostlinami, například kopřivami. Může proto zahnízdit i v zahradách na okrajích vesnic, které si ještě zachovaly zarostlé, divoké kouty. Pěnice slavíková hnízdí nejčastěji na okrajích lesů, a tak ji nejspíše zastihneme v zahradách ležících v lesnatých oblastech. To pěnice vlašská je mnohem vzácnější, hnízdí jen lokálně, v hustých keřích na suchých a teplých místech a v zahradách se objevuje jen výjimečně během tahu. Chceme-li pěnice do zahrady přilákat, musíme jim nabídnout vhodné podmínky: potravu, vodu a prostředí.

Potrava pro pěnice

Všech pět druhů pěnic je tažných. V době hnízdění a na zimovišti se živí převážně hmyzem, na jaře také pylem a nektarem,

během tahu pak i bobulemi a ovocem. Abychom je přilákali, je důležité jim nabídnout dostatek vhodné potravy:

- **hmyz;**
- **keře s bobulemi**, které dozrávají na konci léta (srpen–září) a brzy na jaře (březen–duben);
- **pyl a nektar**, hlavně brzy na jaře.

Hmyz na zahradě

Hmyz je hlavní potravou pěnic. Aby naše zahrada hostila co nejvíce hmyzu, je dobré zajistit následující prvky:

- **Květy** – hmyz lákají kvetoucí byliny i dřeviny. Pěnice loví hmyz v rozkvetlých stromech a keřích, na jaře například ve vrbách, meruňkách, trnkách, špendlicích, třešních, jabloních atd., v létě v lípách, kaštanech, komulích nebo většině bobulových keřů (rybíz apod.). Mezi kvetoucími rostlinami je jako loviště hmyzu velmi oblíbený fenykl.
- **Zralé bobule a ovoce** také lákají hmyz, viz dále.
- **Voda** – hmyz se soustřeďuje i u zahradního jezírka. Některé druhy (například dvoukřídlí nebo vážky) prožívají část svého životního cyklu přímo ve vodě. Založením zahradního jezírka tak šanci spatřit pěnice na zahradě zvyšujeme.
- **Kompost** – otevřený kompost přitahuje větší množství hmyzu. Stačí vybrat vhodné místo, kam budeme odvážet zelený odpad (domácí zbytky, trávu, listí).

- Bobule černého bezu jsou velice výživné a pěnice je velmi ocení na tahu koncem léta – pro dobrou bobuli jsou schopny akrobatických výkonů jako tato pěnice slavíková
- † Pěnice se na jaře rády krmí pylem ovocných stromů, který jim pak obarví peří kolem zobáku jako této pěnici pokřovní
- Bobule břečťanu tvoří na jaře pro pěnice černohlavé důležitou potravu v době ochlazení s nedostatkem hmyzu
- Pěnice často navštěvují zahradní jezírko, kde se napijí, čistí si peří a loví hmyz; na snímku pěnice pokřovní

- **Mrtvé dřevo** – poskytuje pro mnoho druhů hmyzu zimoviště, místo pro kladení vajíček a rozvoj larev, úkryt i potravu. Je to jednoduché – někde v koutě vybereme místo, kam budeme po údržbě dřevin odvážet a vršit ořezané větve.
- **Divoké kouty** – luční byliny, vysoké trávy a „plevele“ (jako třeba bodláky) jsou pro hmyz ideálním prostředím.

Pozor: Používání chemie na zahradě škodí hmyzu a následně i pěnicím. Vyvarujme se ho!

Nejllepší bobulonosné keře pro pěnice

Bobule a ovoce tvoří významnou část potravy pěnic během tahu a zároveň lákají hmyz, který je pro pěnice další důležitou potravní složkou.

- **Pěnice černohlavá** přezimuje v jižní a západní Evropě a ze zimoviště se vrací jako první – někteří jedinci přilétají již v březnu, hlavní vlna pak v dubnu. **Pěnice pokřovní** přezimuje v severovýchodní Africe a vrací se o několik týdnů později. Za normálních klimatických podmínek najdou tyto pěnice na zahradách dostatek hmyzu, ale v některých letech může ještě na jaře přijít ochlazení, které způsobí jeho nedostatek. V takových případech se pěnice černohlavá i pokřovní krmí především bobulemi (a také pylem a nektarem, viz dále). **Břečťan** je v tomto ohledu ideální – kvete na podzim a jeho bobule dozrávají koncem zimy a na jaře, tedy v době, kdy většina ostatních bobulí už dávno zmizela a první ovoce ještě nedozrálo (třešně apod.). Navíc zralé bobule břečťanu

lákají hmyz, když jiné keře ještě nekvetou. Stejně tak na podzim kvetoucí břečťan přitahuje velké množství hmyzu, když většina keřů a stromů už odkvetla.

¹¹¹ Dva samečci pěnice černohlavé se dohadují o jablko – na ovoci se ale rády krmí i ostatní druhy pěnic

¹¹ Pěnice pokřovní loví hmyz i na kvetoucích rostlinách – oblíbený je zejména fenykl

[†] Hejinko pěnic černohlavých se během tahu zastavilo na suchých větvích v zahradě

- **Pěnice slavíková a hnědokřídlá** přezimují v tropické a subtropické Africe a vracejí se ještě později, kdy je již dostatek hmyzu.
- Na konci léta (srpen–září) probíhá hlavní tah zpět do zimovišť. Pěnice potřebují načerpat energii na náročnou

cestu, proto se krmí hmyzem i bobulemi. V září mohou být chladné noci a poslední pěnice černohlavé i pokřovní táhnou u nás ještě v říjnu, kdy je hmyzu již znatelně méně, a bobule proto mohou tvořit větší část jejich potravy, a to hlavně ráno po chladné noci. Nejlepší zdroje energie v této době poskytují **černý bez** a **jedlá jeřabina**, jejichž bobule jsou velmi výživné. Pozdní **třešně**, **ostružiny**, první **jablka** a **hrozny** jsou také vítanou potravou.

Pyl a nektar jako zdroj potravy

Málokdo ví, že některé pěnice se krmí také pylem a nektarem. Hlavně brzy zjara, když ještě nelétá tolik hmyzu, lze pozorovat **pěnici černohlavou** a **pěnici pokřovní**, jak navštěvují kvetoucí keře a stromy. Nejenže tam loví hmyz, ale také se krmí pylem a nektarem, které obsahují hodně bílkovin, cukrů, vitaminů a minerálů. Nejbohatším zdrojem pro tento účel bývají ovocné stromy nebo bobulonosné keře: meruňka, jabloň, hrušeň, trnka, špendlík a další.

Vhodné prostředí pro hnízdění pěnic na zahradě

Pěnice černohlavá a **pokřovní** jsou běžné hnízdící druhy našich zahrad. Stavějí si hnízdo v hustých keřích a popínavých rostlinách, z nichž ideální jsou například:

- listnaté keře: růže šípková, trnky apod.
- menší jehličnaté keře: jalovec, okrasné jehličnaté keře apod.
- popínavé rostliny: břečťan, zimolez apod.

Bydlíte-li u lesa, může v takových hustých keřích hnízdit i **pěnice slavíková**. Pokud bydlíte na kraji vesnice a máte na zahradě divoký kout s vysokými rostlinami, může zde zahnízdít také **pěnice hnědokřídlá**.

Voda na zahradě

Jako všichni ptáci potřebují i pěnice vodu – k napájení, koupeli, ochlazení a čištění peří i jako stavební materiál na hnízdo. Nejjednodušší volbou je pítka a koupátko v jednom, například v podobě mělké misky, v níž pravidelně doléváme vodu. Máme-li možnost, je ideální zřídit na zahradě jezírko (viz *Ptačí svět* 4/2025).

Jak nejlépe pozorovat pěnice na zahradě?

Největší šanci pozorovat pěnice máme u zahradních prvků, jako jsou rozkvetlé keře a stromy na jaře, bobulonosné keře a kompost koncem léta, a u zahradního jezírka. Na holých větvích se pak pěnice často zastavují na tahu koncem léta a využívají je jako odpočívadlo a ráno jako ideální posed k vyhřívání po chladné noci. U hromady suchých větví se často vyskytuje i mnoho mušek a dalšího drobného hmyzu, a tak ji pěnice využívají také jako loviště. Vrcholky větví jsou také oblíbeným místem pro zpívající samce na jaře.

Stačí tedy jen pár úprav a šetrná péče bez chemie a z pozorování pěnic se můžeme radovat od jara až do podzimu. ▲

Denis Matthey | pochází z Paříže. Vystudoval environmentální inženýring v Bretani. Už 25 let žije v Tlustovousech u Prahy. Ve volném čase se věnuje ornitologii a odonatologii. Ve velké zahradě na okraji vesnice se dlouhodobě snaží vytvořit vhodný biotop pro místní faunu.

Ptačí hodinka opět uchvátila Česko

Mlynářiči dlouhoocasí jsou nezaměnitelní | Foto: Hana Orawczaková

Program občanské vědy vyzývá veřejnost ke sledování zimujících ptáků – a to nejen na krmítku. Od 9. do 11. ledna přilákal téměř 40 000 lidí, kteří odeslali více než 28 000 sčítání.

Zapojení tolika lidí umožňuje získat spolehlivý obrázek o tom, jak se u nás ptákům daří. Již osmým rokem jsme ptáky sčítali právě v první polovině ledna, zachování termínu je totiž důležité pro meziroční porovnání dat.

Tentokrát jsme, po loňském poklesu, opět častěji pozorovali pravidelné výkyvy ve frekvenci výskytu lesních druhů (třeba sojky obecné či strakapouda velkého). Platilo to i u kosa černého, jehož frekvence výskytu poklesla v roce 2025 zhruba o 9 % na 62 %. Letos byl už zase pozorován na více než dvou třetinách sčítacích míst. Poprvé jsme se s ním ale v celorepublikovém průměru setkali o něco málo častěji než se sýkorou modřinkou, která v předchozích letech s mírným nárůstem obsazovala stříbrnou příčku.

Dlouhodobý sběr dat nám umožňuje zaznamenat i méně nápadné, postupné změny. Smutným příkladem je zvonek zelený, s nímž se čím dál vzácněji potkáváme jak v hnízdní době (což víme díky pravidelnému sčítání běžných druhů ptáků), tak v zimě. Stejně jako jinde v Evropě je příčinou trichomonóza, která se hlavně mezi zvonky přenáší právě na krmítkách. Proto je nezapomínejme každý týden vyčistit a pak důkladně vysušit – bičenka, původce choroby, totiž sucho nepřežije.

Ptačí hodinka se týká nejen ptáků, ale i vás všech, kdo jste za tři dny shromáždili množství dat, jaké by jeden člověk sbíral více

Druhy pozorované nejčastěji během sčítání 2026

	1. sýkora koňadra		6. hrdlička zahradní
	2. kos černý		7. vrabec domácí
	3. sýkora modřinka		8. červenka obecná
	4. vrabec polní		9. brhlík lesní
	5. strakapoud velký		10. pěnkava obecná

Jak krmit, abychom ptáky neohrožovali, shrnujeme v pozičním dokumentu ČSO. Kompletní výsledky na ptacihodinka.cz/vysledky.

než tři roky, a to dnem i nocí! Bez vás by takto komplexní data o zimujících ptácích u nás zkrátka neexistovala. Těší nás, že se pro vás Ptačí hodinka stala součástí života a že s námi sdílíte své příběhy. Víme tak, že vám sčítání krátilo pobyty v nemocnici, mluvili jste o něm s přáteli na oslavě narozenin i s cizími lidmi na ulici nebo že jste na ptáky mysleli na horách při lyžování. Anebo že jste si na Ptačí hodinku vzpomněli i přesto, že jste zrovna o sčítacím víkendy odjeli do porodnice, a do dalšího ročníku přislíbili účast i těch nejmenších ptáčkařů. Zájem každého účastníka nás těší a velmi si ho vážíme!

Díky Ptačí hodině jsou nám ptáci zase o kousek blíže. Není vůbec na škodu se v uspěchané a náročné době zastavit, odpočinout si a věnovat pozornost opeřeným sousedům. Díky ohlasům víme, že sčítání ptáků (nejen) na krmítkách v lidech probouzí touhu ptáky pozorovat i jindy než v první polovině ledna a záleží jim nejen na ptácích samotných, ale i na jejich přirozeném prostředí. ▲

Děkujeme všem, kdo se do Ptačí hodinky zapojili.

Filip Tuháček | se v rámci studia na katedře ekologie PŘF UK zabýval ptačími společenstvy v mokřadních biotopech. Neutuchající zájem o ptáky ho přivedl do ČSO, kde nyní působí jako koordinátor programů občanské vědy.

Společně pro ptáky a pro lidi. Už sto let

Vyhlášení pěníce černošavé, symbolu České společnosti ornitologické, ptákem roku nám připomíná, že 5. dubna letošního roku oslavíme sto let od založení tehdejší Československé ornithologické společnosti. Sto let práce pro ptáky a pro lidi.

Za tu dobu se toho hodně událo, což snad nejlépe dokumentují změny, kterými prošla naše avifauna. Ale i ornitologie se výrazně proměnila a k naší radosti stále přibývá lidí, kteří mají o ptáky, jejich výzkum a ochranu upřímný zájem. Vždyť jen počet členů ČSO se za sto let téměř zesteronásobil!

Uvědomujeme si, že sto let nepřetržité existence je rozhodně výjimečné výročí, a proto bychom jej rádi společně oslavili. Naším cílem je připomenout historii organizace a přínos ČSO ptákům a lidem. Především bychom však chtěli ukázat, jak se za tu dobu proměnila početnost a rozšíření ptáků, ale i metody jejich výzkumu a ochrany či náš přístup k nim. Chceme rovněž poděkovat vám všem, kdo se o ptáky zajímáte, vnímáte jejich krásu a jedinečnost, věnujete jim svůj volný nebo pracovní čas a snažíte se jim pomáhat.

Vzpomeňme na motto celostátní konference pořádané k osmdesáti letům ČSO: Srdcem a rozumem. To snad nejlépe vypovídá o snahách společnosti a jejích členů. Přejme si, ať se nám i nadále daří toto motto naplňovat a navazovat tak na práci našich předchůdců, kteří dokázali ČSO provést nejrozdůrnějšími úskalími, a zejména, ať se ptákům daří co nejlépe!

Na co se můžete v rámci oslav sta let ČSO těšit?

Březen – začátek května

Můj atlas ptáků. Výtvarnice Toy_Box, příznivkyně a členka ČSO, nás přizvala ke své výstavě pod širým nebem. Máte-li cestu na pražský Smíchov, přijďte si prohlédnout ptačí obrazy a přečíst si o ptácích a ČSO. Výstavu pořádá The Chemistry Gallery a městská část Praha 5 v parku Porthheimka.

Duben

Oslavy naplno vypuknou v měsíci, ve kterém ČSO slaví narozeniny. V průběhu celého jara proběhnou oslavné **akce pod širým nebem**, především v ptačích parcích, ale také třeba v Praze, kde ČSO sídlí. Ornitologická stanice **Ornis v Přerově** pořádá ke sto letům ČSO výstavu o její historii.

Květen

Druhé číslo **Ptačího světa** bude věnováno historii ČSO. K tématu připravujeme i videa nebo třeba podcasty.

Říjen

16.–18. října se sejdeme v Brně na celostátní ornitologické konferenci **Ptáci a lidé v čase**, kterou pořádáme se Slovenskou ornitologickou společností. Těšit se můžete na exkurzi, oslavy v Besedním domě a samozřejmě především na nejnovější vědecké poznatky ze světa ptáků, které budou prezentovány v prostorách Ekonomicko-správní fakulty Masarykovy univerzity. Registraci spustíme na jaře.

Obliba pozorování ptáků přetrvává, mění se jen oděvy a vybavení: nahoře pozdní 40. léta 20. století, dole rok 2025 | Foto: archiv ČSO a Ondřej Belfín

vány v prostorách Ekonomicko-správní fakulty Masarykovy univerzity. Registraci spustíme na jaře.

U příležitosti tohoto významného jubilea chystáme i **upomínkové předměty**, které budou k dostání v Obchodě ČSO a na akcích pro veřejnost. Nebudou chybět ani pamětní medaile a poštovní známky!

Lucie Hošková

ČSO · Společně pro ptáky
a pro lidi. Už 100 let.

Máte rádi ptáky? Přidejte se k nám!

ČESKÁ SPOLEČNOST ORNITOLOGICKÁ

Už více než osm tisíc lidí podporuje svým členstvím v ČSO ochranu a výzkum ptactva.

Účastníci Kurzu určování ptáků 2022 na Třebořsku | Foto: Dagmar Zaplatílková

Vzdělávejte se

Pomáhejte ptákům

Objevujte ptačí parky

Staňte se součástí komunity

Staňte se členem s řadou výhod:

- zvýhodněné exkurze za ptáky
- ornitologické aktivity po celý rok
- slevy v Obchodě ČSO
- 4x ročně časopis *Ptačí svět*

Vyplňte přihlášku ještě dnes!

Těšíme se na vás.
birdlife.cz/prihlaska

Tvořte s námi lepší svět pro ptáky a pro lidi.

Vyšla nová *Sylvia* 61

90 let od svého vzniku časopis přináší:

- První početná kolonie rybáka bahenního u nás
- Jak se vyvíjela populace čápa bílého v Jihočeském kraji?
- Co lze najít v potravě výra velkého v Českém Švýcarsku?
- Vzpomínky Karla Štastného na výtečné ornitology Waltera Černého a Bořivoje Holínka
- Nenechte si ujít zprávu Faunistické komise ČSO za rok 2024!

Sylvia 1936–2026

Pro všechny, kdo chtějí o ptácích vědět víc

birdlife.cz/sylvia
eshop.birdlife.cz

pro žáky 2. stupně
základních škol
a studenty středních škol

**Zajímá tě příroda a ptáci?
Baví tě bádat a láká tě vědecká práce?**

Pak neváhej a přihlas se!

- vyzkoušíš si prezentaci vlastních výsledků
- načerpáš inspiraci
- poznáš podobně naladěné lidi
- zlepšíš své komunikační dovednosti

2. 6. v Toulcově dvoře, Praha 10

Termín podání přihlášky: 28. 2. 2026

Nechceš-li představit své výsledky formou přednášky nebo posteru, přijď jako divák! Součástí je terénní exkurze s kroužkováním ptáků. Pořádá ČSO s finanční podporou hlavního města Prahy.

birdlife.cz/zakovska-konference

Spolufinancováno
Evropskou unií

Operační program Životní prostředí 2021–2027

Dotace pro přírodu snazší než kdy dříve

Na realizaci projektů na ochranu ptáků před kolizemi se skly lze získat 100% dotaci.

Kolize ptáků s čirými nebo reflexními plochami jsou jednou z nejčastějších příčin poranění a úhynů ptáků.

Z výzev Projektového schématu AOPK ČR lze podpořit speciální opatření na **zviditelnění** těchto rizikových ploch, jako jsou protihlukové stěny nebo skleněné fasády budov, pomocí polepů.

Agentura ochrany přírody a krajiny ČR
aopk-dotazy-opzp21@aopk.gov.cz

Zjednodušené metody vykazování výdajů

- jednoduché podání žádosti
- rychlé proplacení dotace
- bez dokládání smluv či faktur
- konečná cena je stanovena **sazebníkem** (Náklady obvyklých opatření MŽP)
- **bezplatné konzultace**
- fyzické a právnické osoby
- žádosti s celkovými výdaji nepřesahujícími 200 000 €

Foto: Václav Hlaváč, Jan Mayer, Pavel Moravec, Zuzana Růžicková, Jan Ševčík

Ptáci a krajina ožívají: příběh PROBIO

Na jižním okraji Ždánického lesa hospodaří ekofarma PROBIO ve Velkých Hostěrádkách už od roku 2009 v režimu EU BIO a od roku 2024 nese i prestižní certifikát DEMETER. Na 400 ha polí pěstuje širokou škálu obilovin, luskovin i píce a polovinu výměry věnuje meziplovinám. V krajině poznamenané vodní i větrnou erózí tak vzniká pestrá mozaika, která prospívá nejen půdě, ale i ptákům.

V areálu farmy se nachází i brownfield s opuštěnými a zchátralými stavbami někdejších stájí pro hospodářská zvířata. Jejich brzká demolice sice přinese nový prostor pro moderní ekologické hospodaření, zároveň ale ubere hnízdní příležitosti pro druhy, které na farmách po desetiletí nacházely útočiště. Tradiční hospodářství totiž bývalo pro ptáky rájem: otevřené stáje poskytovaly přístup k potravě, na hnojištích pulzoval život a senáž či sláma nabízely úkryt i bohatou škálu bezobratlých. Mnohé dnešní farmy jsou však uzavřené, automatizované a téměř sterilní – a to má na ptáky velmi citelný dopad.

PROBIO se proto snaží obnovit to, co z venkova mizí. Zvířata mají přístup do výběhů, podestýlka ze slámy se mění v kvalitní hnůj, který vyvážíme na hnojiště a potom kompostujeme; vznikají tak ideální mikrobioty pro hmyz i další bezobratlé. Otevřené stavby se stabilní teplotou navíc vytvářejí specifické ekosystémy, v nichž ptáci nacházejí potravu i úkryt. I zdánlivý „nepořádek“ má ekologický význam.

Velkou změnou prošla také sama vesnice Velké Hostěrádky. Z obce vymizelo množství králíkáren, chlévů a kurníků, a dnes proto poskytuje mnohem méně potravy pro synantropní ptáky. Změnila se i krajina okolo: úzké pásy polí s rozmanitými plodinami, které byly běžné ještě v 50. letech, vystřídaly velké lány. První ornitologická mapování zde proběhla v letech 2012–2013 a měla zjistit stav ptačích populací před začátkem ekologického hospodaření. Odborníci už tehdy upozorňovali, že samotné vyloučení chemie nestačí. Biodiverzita totiž potřebuje i pestrost prostředí, prostor pro opylovače, predátory škůdců nebo hnízdní možnosti pro ptáky.

Proto farma podnikla výrazné kroky k obnově krajinné struktury. Na podzim 2024 jsme v rámci programu Agrolesnictví vysadili na devíti hektarech téměř tisíc stromů, velké pozemky jsme rozdělili na menší pásy, vznikly nové úhory, zatravněné úvratě, biokoridory podél vodních toků i cesty. Krajina tak získává pestrost, která je základem pro návrat hmyzu, polních ptáků i dalších živočichů.

Areál PROBIO ale ožívá také díky spolupráci s místními sociálními podniky, školami a školkami i výzkumnými institucemi. Stal se místem exkurzí, vzdělávání i ukázek příkladné praxe v rámci programu MZE Demofarmy – včetně přednášek zaměřených na ptáky a ochranu biodiverzity.

Cesta k vysněné podobě farmy ještě neskončila, čeká nás spousta práce i investic. Pokud se však naše vize naplní, může se z PROBIO stát nejen zdroj kvalitních biopotravin, ale i skutečná zemědělská ptačí farma – místo, kde moderní ekologické hospodaření jde ruku v ruce s péčí o přírodu a bohatstvím ptačího života.

Martin Hutař, spoluzakladatel PROBIO a průkopník ekologického zemědělství u nás

Letecký pohled na ekofarmu PROBIO, jejíž areál má tvar srdce | Foto: PROBIO

červenka obecná

žltnad obecný

Víte, že 1/2 kg naší bio mouky,
ze které upečete třeba buchtu, bábovku nebo chléb,
ochráníte 1 m² půdy?

Naši ptáčci hlásí...

Ta bude plná života, bez pesticidů, herbicidů, průmyslových hnojiv –
zato plná živin, které se přenesou do obilí a následně do vaší mouky.

konopka obecná

Informace o nás a e-shop najdete na:
WWW.PROBIO.CZ

Sleva pro členy ČSO
na eshop.birdlife.cz.

PASSION™ HD SERIES
8 × 42 | 10 × 42 | 8,5 × 50 |
10 × 50 | 12,5 × 50 | 15 × 50

PASSION™ MONO
10 × 36 HD

PASSION™ ED SERIES
8 × 32 | 10 × 32 |
8 × 42 | 10 × 42

PASSION™ SD SERIES
8 × 26 | 10 × 26 | 8 × 34 |
10 × 34 | 8 × 42 | 10 × 42

PRÉMIOVÁ POZOROVACÍ OPTIKA GPO

Všechny naše výrobky jsou výsledkem desítek let zkušeností na trhu v kombinaci s německými inženýrskými dovednostmi a důvěryhodnými výrobními partnery - všechny jsou 100% navrženy, zkonstruovány a testovány v Německu. Každý, kdo dnes vyrábí pozorovací optiku, musí přesně vědět, na čem záleží. To je naše poslání.

Napište nám: info@gp-optics.com
Více na: www.gp-optics.com

Designed & Engineered
in Germany

GPO
GERMAN · PRECISION · OPTICS

OBCHOD ČSO

E-shop České společnosti ornitologické

To nejlepší pro ptáky a další zvířata na vaší zahradě:

- prvotřídní krmivo pro ptáky: lojové koule, semena, sušený hmyz
- dřevocementové ptačí budky s životností až 25 let
- krmítka, pítka, náhradní hnízda
- výsadbové luční směsi pro opylovače
- bylinné repelenty
- urychlovače kompostu
- ekologická drogerie a kosmetika

Více informací najdete na:
Obchod.CSO.cz

AT/ST BALANCE

SWAROVSKI
OPTIK

BEZ CHVĚ NI.

BEZ POCHYBNOSTÍ.
BEZ VÁHÁNÍ.

STABILIZACE OBRAZU
BEZ CHVĚNÍ

SKUTEČNÁ
VOLNOST POHYBU

OKAMŽITÁ OSTROST.
OKAMŽITÁ AKCE.

NOVINKA

SEE THE UNSEEN